

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗМІЦНЕННЯ ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВ
НАФТОГАЗОДОБУВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ В 1959—1965 рр.(З досвіду роботи Харківської, Полтавської, Сумської,
Чернігівської обласних парторганізацій)

Серед галузей важкої промисловості, від розвитку яких залежить технічний прогрес всього народного господарства, успішне будівництво матеріально-технічної бази комунізму, важливе місце належить нафтовій і газовій промисловості. Програма КПРС, прийнята ХХІІ з'їздом партії, зазначила: «Менш ефективні види палива і енергетики, сировини і матеріалів, все більше витіснятимуться високоефективними, причому різко зросте їх комплексне використання» [2, с. 169].

Дальшого розвитку зазнала нафтогазодобувна промисловість Української РСР: видобуток нафти в 1959—1965 рр. виріс у 6 разів, газу — більш ніж в 4 рази [10, с. 62]. Найінтенсивніший розвиток галузі відбувався на нових потужних підприємствах — Полтавської, Сумської, Харківської, Чернігівської областей.

Оскільки зелика і копітка робота Комуністичної партії України у розвитку нафтогазодобувної промисловості не має «своїєї» історико-партійної дослідницької літератури, зовсім не відображена в дисертаційних працях, варто дослідити досвід, надбаний Компартією України в справі організаційного зміцнення первинних партійних організацій підприємств нових центрів нафтогазодобувної промисловості республіки.

Покращання якісного і кількісного складу партійних організацій цих підприємств, забезпечення їх авангардної ролі в колективах було досягнуто за рахунок раціональної розстановки комуністів на виробництві, ретельного добору і виховання партійного активу, оволодіння лєнінським стилем роботи. Зміцнюючи свої ряди, комуністи керувалися Лєнінськими вказівками про вирішальне значення складу партії, її сили і здатності керувати суспільством. «Чим міцніші будуть наші партійні організації..., — зазначав В. І. Лєнін, — чим менше хиткості і нестійкості буде всередині партії, тим ширшим, різностороннішим, багатшим і плідотворнішим буде вплив партії на оточуючі її, керовані нею елементи робітничих мас» [1, с. 229—230].

Протягом 1959—1965 рр. кількість комуністів у первинних партійних організаціях підприємств нафтогазодобувної промисловості Харківської, Полтавської, Сумської, Чернігівської областей неухильно зростала, що мало виключно велике значення в умовах інтенсивного розширення діючих і створення нових підприємств галузі, для формування дієздатних трудових колективів.

Так, партійна організація Шебелинського газопромислового управління — одного з найбільших в країні і республіці, за сім

років виросла з 58 до 154 чоловік, тобто майже утричі; на 65% зросла партійна організація Шебелинської спеціалізованої контори електробуріння, до складу якої було прийнято зачинателів руху за комуністичну працю Д. Саєнка, О. Домашенка, А. Булима, М. Бездітка, А. Романовського та ін. [5, ф. 6445, оп. 1, сп. 17, арк. 31; оп. 28, арк. 24]. Парторганізація нафтопромислового управління «Радченково» (Полтавська обл.) виросла більше ніж в 4 рази [6, ф. 8103, оп. 1, сп. 6, арк. 8; ф. 14, оп. 1, сп. 46, арк. 146], а кількість членів парторганізації Охтирського НПУ (Сумська обл.) з 1961 р., тобто з моменту створення, по 1965 р. збільшилась у 5 разів [7, ф. 7404, оп. 1, сп. 1, арк. 15; сп. 7, арк. 36].

Керівні партійні органи, зокрема райкоми партії, постійно аналізували питання кількісного і якісного зростання парторганізацій, подавали конкретну допомогу. Наприклад, бюро Балаклійського промислово-виробничого парткому протягом 1964 р. розглянуло питання поліпшення роботи з молодими комуністами партійних організацій Балаклійської контори буріння, автотранспортної контори тресту «Харківнафтогазорозвідка», Шебелинської спеціалізованої контори електробуріння тресту «Харбурнафтогаз». Велику увагу приділило бюро правильній розстановці комуністів на всіх ділянках виробництва, активнішому залученню до лав партії передових робітників і новаторів. Внаслідок проведеної роботи 85% новоприйнятих були представниками провідних професій, що сприяло створенню партійних прошарків у головних виробничих ланках — бурових бригадах. Партійні організації підприємств нафтогазодобувної промисловості і нафтогазорозвідки, що входили до складу парткому, в 1964 р. прийняли в кандидати і в члени партії 64 робітники, тобто в 2 рази більше ніж у попередньому році [5, ф. 10885, оп. 3, сп. 4, арк. 50, 214, 260].

Поряд з цим, парторганізації дбали про поліпшення якісного складу інженерно-технічних працівників. Кадри усіх ланок керівників виробництва зміцнювалися комуністами, кращі з них приймалися до лав партії. В 1964 р. кількість членів і кандидатів у члени партії серед інженерно-технічних працівників підприємств відділу нафтогазодобувної промисловості Харківського раднархозу збільшилась з 32 до 39% (в 1959 р. їх кількість дорівнювала 26%). Серед начальників відділів і головних спеціалістів прошарок комуністів виріс з 54 до 64%, серед начальників цехів, промислів та їх помічників — з 40 до 54%, серед майстрів з 32 до 39% [8, ф. Р—5716, оп. 1, сп. 2210, арк. 38—50; сп. 2236, арк. 39, 43, 47, 51].

Форма статистичної звітності¹, що існувала, в зазначені роки не дає змоги простежити процес кількісного і якісного зростання парторганізацій підприємств галузі в усіх областях і республіці

¹ Статистичні звіти про чисельний склад обласних партійних організацій до 1966 р. відносили дані по підприємствах нафтогазодобувної промисловості в загальний розділ «паливна промисловість», а по партійних організаціях геологорозвідувальних підприємств фіксували тільки загальну кількість комуністів.

цілому. Проте наведені факти свідчать про значне кількісне збільшення парторганізацій за рахунок прийому найбільш передової частини робітників, ІТП, службовців, збільшення комуністів на вирішальних ділянках виробництва, залучення в партію робітників провідних професій. Це підтверджується даними про динаміку розвитку партійних організацій нафтогазодобувної і геологорозвідувальної промисловості Полтавської області [6, ф. 15, оп. 4, сп. 570, арк. 4; оп. 13, сп. 95, арк. 2].

	На 1 січня 1961 р.		На 1 січня 1968 р.			
	в нафтогазодобув. пром. (чол.)	в геологорозвід. орг. (чол.)	в нафтогазодобув. пром.		в геологорозвід. орг.	
			всього чол.	% до 1961 р.	всього чол.	% до 1961 р.

Всього комуністів і кандидатів партії	92	195	717	777	591	303
З них працювало на підприємствах	92	н. д.	560	609	н. д.	—
В тому числі робітників	48	н. д.	282	587	н. д.	—
Прийнято кандидатами партії робітників	1	н. д.	14	1400	н. д.	—

Як свідчить таблиця, за період з 1961 р. по 1968 р. кількість комуністів, зайнятих у нафтогазодобувній промисловості, виросла в 7,7 раза. Майже в 6 разів збільшилося число комуністів-робітників, яке в середньому коливалось у межах 50—45% загальної кількості членів партії.

Значно збільшився прийом робітників у кандидати в члени партії, завдяки чому безпосередньо на виробництві вони складали переважну більшість членів парторганізації. Так, на підприємствах нафтопромислового управління «Радченково» і Полтавського газопромислового управління процент робітників серед членів КПРС в 1965 р. становив 65,9% і виріс, порівнюючи з попереднім роком, на 6,5% [6, ф. 14, оп. 1, сп. 17, арк. 8; сп. 42, арк. 6].

У нафтодобувній промисловості Чернігівської області за період з 1963 по 1967 рр. кількість комуністів збільшилась з 156 до 506 чоловік, тобто в 3,3 рази, а питома вага робітників серед комуністів, зайнятих безпосередньо на підприємствах, зросла з 41 до 45% [4, ф. 8332, оп. 1, сп. 4, арк. 4; ф. 470, оп. 29, сп. 4, арк. 25].

У завдання організаційно-політичного зміцнення парторганізацій входило удосконалення їх структури і стилю роботи. Враховуючи велику територіальну розкиданість і господарську самостійність більшості виробничих підрозділів бурових та промислових підприємств, комуністи так будували структуру партійних організацій,

щоб охопити впливом усі ділянки виробництва, повніше використати наявні партійні сили. Тому в найбільш численних організаціях створювались цехові парторганізації і партгрупи, а в 1964—1965 рр. цим типом організацій охоплювалось уже принаймні третина комуністів підприємств галузі Харківської, Полтавської, Сумської областей і більше половини комуністів підприємств галузі, розташованих в Чернігівській області [5, ф. 8598, оп. 1, сп. 14, арк. 28; 6, ф. 14, оп. 1, сп. 46, арк. 146; 7, ф. 7404, оп. 1, сп. 8, арк. 28; 4, ф. 8181, оп. 1, сп. 7, арк. 14; ф. 1557, оп. 19, сп. 6, арк. 23; ф. 5990, оп. 1, сп. 9, арк. 28]. На кінець семирічки склалася чітка тенденція утворення єдиних парторганізацій і скорочення кількості самостійних організацій на окремих промислах і дільницях буріння, місце яких зайняли партійні групи. В 1964 р. на провідних підприємствах галузі — Шебелинському ГПУ та Прилуцькому НПУ були створені парткоми [5, ф. 10924, оп. 4, сп. 26, арк. 16; 4, ф. 1557, оп. 19, арк. 211—212].

Створення цехових і групових організацій у великій мірі поліпшувало справу партійного керівництва виробництвом, підвищувало відповідальність кожного члена КПРС за стан справ у колективі, розширювало коло партійного активу. Наприклад, у 1960 р. з 65 членів партійної організації Шебелинського газопромислового управління у обговоренні найважливіших питань виробництва, партійно-організаційної і ідейно-виховної роботи взяв участь 41 комуніст, третина членів організації протягом року на партійних зборах не виступала. З утворенням партгруп становище змінилося. У 1965 р., з урахуванням групових зборів, в обговоренні основних питань виступило 380 чоловік. Отже, кожний з 154 членів організації виступив двічі-тричі [5, ф. 8598, оп. 19, сп. 7, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22].

Однак слід зазначити, що керівні партійні органи ще не повністю використовували надане їм Статутом КПРС право створювати парткоми з урахуванням виробничих особливостей і територіальної розкиданості, в нечисленних організаціях (понад 100 комуністів), до числа яких відносились бурові та промислові підприємства галузі, а також право створювати партгрупи в організаціях чисельністю менше 50-ти комуністів. Не були утворені цехові і групові організації в Опішняській, Пирятинській, Ізюмській, Охтирській конторах буріння, в яких кількість комуністів коливалась від 50 до 100 чоловік. Це дещо звужувало можливості удосконалення організаційно-партійної роботи.

Зростання і організаційне зміцнення партійних рядів не може бути самоціллю, це один з головних засобів у боротьбі за здійснення Програми партії в усіх сферах суспільного життя, і перш за все — успішного вирішення завдань підвищення ефективності соціалістичного виробництва. ЦК Компартії України і Рада Міністрів УРСР на своїх засіданнях регулярно розглядали стан справ на підприємствах, що вели розвідку і експлуатацію нафтових і газових родовищ. Відповідні рішення націлювали обласні і районні

комітети партії, первинні партійні організації на підвищення їх ролі в удосконаленні виробництва, посилення всієї організаційно-партійної роботи.

Керуючись цим, обкоми партії організовували дійовий контроль за здійсненням намічених заходів, забезпечували координацію дій господарських органів, раднаргоспів, визначали завдання первинних партійних організацій в конкретних умовах. Протягом 1963—1964 рр. на засіданнях бюро і секретаріату Полтавського промислового обкому партії питання інтенсифікації розвитку підприємств галузі розглядалися 10 разів, на засіданнях бюро і секретаріату Харківського обкому партії — 7 разів. Починаючи з 1961 р. Сумський обком Компартії України на засіданнях бюро обговорював стан справ у нафтодобувній промисловості області щорічно. Постанови, що приймалися, вимагали від первинних парторганізацій посилення внутріпартійної роботи як засобу успішного розв'язання завдань політичного керівництва виробничими колективами. Цьому сприяв і подальший розвиток громадських засад у партійній роботі. Члени позаштатних комісій, позаштатні інструктори райкомів партії регулярно бували на місцях, допомагали планувати роботу виховання кадрів, брали активну участь у підготовці і проведенні партійних зборів, семінарів партійного активу, виступали перед комуністами з доповідями і лекціями [5, ф. 10885, оп. 1, сп. 11, арк. 8—9]. Ця допомога мала велике значення для дальшого розгортання партійної роботи в новоутворених і молодих трудових колективах.

Обласні і районні комітети партії посилювали політично-виховну роботу серед партійного й громадського активу, організовували навчання секретарів первинних парторганізацій. Навчання проводилося диференційовано, з урахуванням особливостей діяльності і завдань партійних організацій різних галузей виробництва, партійного стажу секретарів [3, ф. 1, оп. 214, сп. 685, арк. 1, 2]. Так, Сумська обласна партійна організація проводила кількадевні семінари для новообраних секретарів парторганізацій, що давало змогу ширше розглянути питання планування партійної роботи, підготовки і проведення партзборів, засідань бюро, виховання молодих комуністів тощо [7, ф. 4, оп. 44, сп. 29, арк. 206, 261].

Бюро Тростянецького промислово-виробничого парткому, розглянувши питання «Про роботу первинної партійної організації Охтирського нафтопромислового управління», відзначило високий рівень внутріпартійного життя організації, що обумовлювало успішне здійснення комуністами авангардної ролі в колективі, вирішення планових завдань по видобутку нафти [7, ф. 7443, оп. 1, сп. 346, арк. 34—36].

Цікаві форми застосовувалися у роботі з активом низової ланки. Так, партком КП України Миргородської промислово-виробничої зони Полтавської області, до складу якого входили основні нафтогазодобувні підприємства області, 16 серпня 1963 р. провів нараду майстрів, секретарів партійних і комсомольських груп,

профгрупоргів, на якій обговорили завдання цієї численної категорії активу по мобілізації трудових колективів на успішне виконання завдань п'ятого року семирічки, узагальнити досвід роботи партгруп. З ініціативи активістів нафтопромислового управління «Радченково», збори прийняли підвищені соціалістичні зобов'язання. Друга нарада 26 листопада 1964 р. підбила підсумки виконання зобов'язань і прийняла нові [6, ф. 3, оп. 3, сп. 3, арк. 196, 197]. Аналогічні наради провели Полтавський, Сумський, Чернігівський обкоми Компартії України, ці питання обговорювалися на партійних зборах підприємств галузі.

Виявом організаційно-політичного зміцнення первинних партійних організацій підприємств нафтогазодобувної промисловості у зазначений період було піднесення рівня підготовки і проведення партійних зборів, підвищення їх ролі в громадському і виробничому житті колективів. Матеріали діяльності партійних організацій підприємств Шебелинського газопромислового управління, трестів «Харбурнафтогаз», «Харківнафтогазорозвідка»; нафтопромислового управління «Радченково», Полтавського газопромислового управління, тресту «Полтаванафтогазорозвідка»; Охтирського нафтопромислового управління (Сумської області) та ін. свідчать, що партійні збори проводилися регулярно, не менше одного разу на місяць. Увага комуністів спрямовувалася на розв'язання основних напрямків партійної роботи. Так, з 120 питань, обговорених на 83 зборах партійної організації тресту «Полтаванафтогазорозвідка» за 6 років, 45 або 38% стосувались господарської діяльності колективу і виконання рішень керівних органів, 33 або 27% — організаційно-партійної роботи, 27 або 22% — політико-масової роботи і керівництва громадськими організаціями [6, ф. 8519, оп. 1, сп. 7, 9, 10, 11, 12, 13]. Удосконалювалася, ставала більш упорядкованою і цілеспрямованою робота партійного бюро, його організаційно-контролююча діяльність охоплювала всі сторони політичного і трудового життя колективу. Кількість комуністів, що мали постійні партдоручення, зросла з 76% у 1962 р. до 81,8% у 1964 р.

Партійні організації, як правило, дотримувалися принципу контролю за виконанням прийнятих постанов, складалась чітка система роботи по виконанню критичних зауважень і пропозицій комуністів, яка включала в себе їх узагальнення, розробку необхідних заходів, ознайомлення членів організацій з наслідками виконаної роботи. Райкоми партії підсумовували пропозиції споріднених організацій, направляли їх у зацікавлені державні і господарські органи, домагалися впровадження їх в життя [6, ф. 3, оп. 3, сп. 3, арк. 25]. Така практика підвищувала авторитет парторганізацій, сприяла зростанню активності комуністів.

Проаналізувавши розглянутий матеріал, можна стверджувати, що в період з 1959 по 1965 рр. Комуністична партія України забезпечила подальше кількісне і якісне зростання партійних організацій нафтогазодобувних підприємств Харківської, Полтавської,

Сумської і Чернігівської областей, домоглася їх організаційного зміцнення, поліпшення стилю роботи. Як наслідок — успішне виконання завдань по збільшенню нафтогазовидобування в республіці, передбачених семирічним планом розвитку народного господарства СРСР. У 1965 р. близько 60% нафти і 70% природного газу на Україні було видобуто підприємствами нових центрів нафтогазовидобувної промисловості [9, ф. Р—4820, п. 19, оп. 8, арк. 139].

ЛІТЕРАТУРА

1. Ленін В. І. Крок вперед, два кроки назад. — Твори, т. 7, с. 177—375.
2. Програма Комуністичної партії Радянського Союзу. К., Політвидав України, 1964. 144 с.
3. Архів Інституту історії партії ЦК Компартії України.
4. Партархів Чернігівського обкому Компартії України.
5. Партархів Харківського обкому Компартії України.
6. Партархів Полтавського обкому Компартії України.
7. Партархів Сумського обкому Компартії України.
8. Харківський обласний державний архів.
9. Центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва Української РСР.
10. Народне господарство Української РСР в 1965 році. Статистичний щорічник. К., 1966. 715 с.

В. П. ВІДЕНІН

КЕРІВНИЦТВО ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ РОБОТОЮ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ ПО ВИХОВАННЮ У ТРУДЯЩИХ КОМУНІСТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ (1959—1965 рр.)

Комуністична партія нашої країни завжди приділяла і приділяє велику увагу роботі культосвітніх закладів, як однієї з важливих ланок виховання в радянських людей комуністичного ставлення до праці. У Звітній доповіді ЦК КПРС XXIV з'їзду партії Л. І. Брежнєв підкреслював, що «на одному з перших місць в ідеологічній роботі, яку проводить партія, стоїть виховання в радянських людей нового комуністичного ставлення до праці» [2, с. 95]. Це зумовлено потребою прискореного зростання продуктивності праці та підвищення якості продукції, широкого залучення трудящих до активної участі у розв'язанні соціально-економічних завдань партії, виховання у громадян СРСР свідомого ставлення до свого громадського обов'язку.

Значну роботу по формуванню в трудящих комуністичного ставлення до праці в роки семирічки партія проводила через клуби, будинки культури, бібліотеки, музеї, що знайшло відображення в загально-історичній і історико-партійній літературі (О. Швидака, Л. Шевченко [4; 5], збірниках статей [6] та ін.).

У згаданих публікаціях основними формами виховання комуністичного ставлення до праці культурно-освітніми закладами республіки виступають тематичні вечори у клубах та читальні конференції у бібліотеках. Однак поза увагою вказаних авторів залишились такі форми роботи клубів, Палаців культури, бібліотек, як організація концертів і спектаклів художньої самодіяльності, виступи агіткульбригад, збільшення книговидач політичної, сільськогосподарської літератури тощо.

Автор статті на основі аналізу архівних та друкованих матеріалів ставить завдання розкрити деякі форми роботи партійних організацій республіки у керівництві культурно-освітніми закладами по вихованню в трудящих комуністичного ставлення до праці.

Роль комуністичного виховання і, зокрема, виховання комуністичного ставлення до праці культурно-освітніми закладами полягає в тому, що вони мають здатність впливати не лише на свідомість, а й на почуття людей художніми образами вистав, концертів, художніх і документальних творів.

Саме тому ЦК КПРС і ЦК Компартії України в своїх постановах вимагали поліпшення роботи закладів культури і посилення їх ролі у вихованні в трудящих комуністичного ставлення до праці і, як головного в цій справі, в пропаганді передового виробничого досвіду. Особливе значення в цьому відношенні мала постанова ЦК КПРС від 9 січня 1960 р. «Про завдання партійної пропаганди в сучасних умовах», в якій накреслена широка програма ідейно-виховної і культурно-освітньої роботи. ЦК КПРС вказував на необхідність приділяти більше уваги поліпшенню роботи Палаців і будинків культури, клубів, бібліотек, музеїв, у справі комуністичного виховання трудящих [3, с. 153].

ЦК Компартії України в своїх рішеннях виходив з того, що на кінець 1959 р. в республіці існувала широка мережа культурно-освітніх закладів: 28,7 тисяч клубів і будинків культури, 33 тисячі масових бібліотек з книжковим фондом 180,4 млн. примірників, 130 музеїв [12, ф. 4, оп. 15, од. зб. 134, арк. 2, 8]. Завдання полягало в тому, щоб цю велику матеріальну базу, створену партією за попередні роки, використати найбільш ефективно з метою виховання в трудящих комуністичного ставлення до праці, пропаганди передового досвіду.

Розглядаючи це важливе питання, ЦК Компартії України і обкоми партії узагальнювали досвід окремих районних і первинних парторганізацій по керівництву культурно-освітніми закладами. Так, на засіданні Дніпропетровського обкому Компартії України 22 березня 1963 р. було заслухано звіт секретаря парткому колгоспу «Перемога» Покровського району Валуєва І. А.

Позитивний досвід партійного керівництва культосвітніми закладами колгоспного села було схвалено і рекомендовано для поширення в усій області [10, ф. 9823, оп. 1, од. зб. 26, арк. 114]. За-

слуговує на увагу рішення Донецького обкому Компартії України в березні 1962 р. «Про роботу Харцизького райкому партії та районної Ради депутатів трудящих по керівництву закладами культури». В постанові відзначався позитивний досвід керівництва закладами культури з боку райкому партії в справі комуністичного виховання трудящих і, зокрема, їх комуністичного ставлення до праці [11, ф. 326, оп. 7, од. зб. 7, арк. 53].

Подібні рішення приймалися обласними і районними комітетами партії, які ставали програмою дій роботи первинних парторганізацій і культурно-освітніх закладів.

ЦК Компартії України, обласні та районні комітети партії ставили завдання поліпшувати трудове виховання трудящих шляхом широкого використання таких форм роботи закладів культури як вистави і концерти, книговидачі і читацькі конференції, зустрічі з учасниками змагань за звання колективів комуністичної праці, посвячення в робітники і хлібороби, вшанування ветеранів праці, проведення вечорів трудової слави тощо.

Характерно, що в цій роботі активну участь взяли не лише культурно-освітні заклади, а й мистецькі — театри і філармонії. Так, наприклад, Житомирський обласний музично-драматичний театр підготував і з успіхом поставив у багатьох селах області п'єсу місцевого автора І. Ломанчука «В наших Журавлінках», в якій правдиво відображалася боротьба колгоспного селянства за піднесення сільського господарства. Славним трудовим будням і героїчній творчій праці трудівників Полісся була присвячена і друга вистава театру «Поліське диво» за п'єсою місцевого драматурга Г. Печерера. Вона особливо користувалась великим успіхом у сільського глядача. Характерно, що автор створив п'єсу при активній підтримці обкому партії і співдружності з колгоспною аудиторією [7, с. 98].

Робітнича і колгоспна тематика стала провідною темою у репертуарі всіх мистецьких і самодіяльних колективів республіки, а головний герой — наш сучасник, активний борець за комунізм. Обласні управління культури і обласні будинки народної творчості постійно рекомендують колективам художньої самодіяльності твори сучасних драматургів, композиторів і поетів, в яких оспівуються люди комуністичної моралі — наші сучасники.

Про героїчний труд бориславських нафтовиків ідеться в п'єсі В. Євлямпієва «Пролісок», поставленої самодіяльним театральним колективом Дрогобицького міського будинку культури. Самодіяльні автори перед постановкою п'єси побували у Бориславських нафтовиків, подивились, як живуть і працюють герої їх спектаклю, подружилися з ними. Це допомогло їм яскравіше вимальовувати їх характери, побут, звичаї. Спектакль мав великий успіх у нафтовиків Борислава [7, с. 160].

Однією з форм, спрямованих на зміцнення зв'язків між самодіяльними мистецькими колективами і виробництвом були агіткультбригади, які безпосередньо виступали в цехах, клубах, червоних

кутках, на полі. Ці виступи користувалися особливою повагою і любов'ю глядачів, бо вони тісно пов'язувалися з життям. У ці роки характер роботи агіткультбригад докорінно змінився. Їх програми не були звичайними концертами, а складалися з репертуару різних форм і методів політичної агітації і пропаганди. Агітбригади створювали сценарії на місцевому матеріалі, прославляли людей праці, викривали недоліки в роботі. Великою популярністю серед колгоспників Сокальського району Львівської області користувалася агіткультбригада районного будинку культури. Культармійці критикували тих, хто заважав у роботі колгоспу, багатьом допомагали стати на шлях чесної праці.

Так, у селі Правда під час виступу агіткультбригади був підданий критиці за недбале ставлення до своїх обов'язків колгоспник Петро Г. Після закінчення концерту він звернувся до керівника з проханням не згадувати більше його прізвище, при цьому він дав слово, що буде чесно працювати. Своє слово Петро Г. додержав, ніяких нарікань на його працю з боку товаришів по роботі не було [16].

Крім концертів і спектаклів клубів і Палаців культури в цей період все більшу роль набули тематичні вечори, вшанування ветеранів праці, посвячення в хлібороби і робітники, зустрічі з бригадами комуністичної праці тощо. І якщо в 1959 р. культурно-освітні заклади республіки провели їх 12 тис. 25 таких заходів, то 1965 р.—190 тис. 231 [8, ф. 1, оп. 227, од. зб. 19, арк. 75].

Проведення вечорів трудової слави, вшанування ветеранів праці, зустрічі з бригадами комуністичної праці не тільки підносили трудовий ентузіазм, а й сприяли формуванню трудових традицій, передачі трудової естафети молодому поколінню. Виникали нові форми уславлення людей праці. Особливо широкою популярністю користувалися тематичні вечори «Заводські трудові династії», «Слава сім'ї колгоспній», «Любіть свій колгосп», «Слава рукам роблящим» тощо.

Можна послатися хоча б на проведення одного з вечорів, присвяченого династії хліборобів, Кисенків, що відбувся у колгоспі «Перемога» Покровського району Дніпропетровської області. До підготовки і проведення його були залучені культосвітні працівники, активісти клубу і бібліотеки. Вони побували у сім'ї ветерана праці, оформили в клубі фотомонтаж членів сім'ї — 11 передовиків виробництва. У переповненому односельцями клубі до славної династії Кисенків з привітанням звернувся секретар парткому колгоспу, товариші по праці. Про свою славну родину розповіла мати Марія Кисенко. Правління колгоспу, партійна організація вручили сім'ї цінні подарунки, учасники художньої самодіяльності на їх честь дали концерт [8, ф. 1, оп. 216, од. зб. 149, арк. 349].

Подібні вечори мали велике виховне значення, особливо для молоді та учнів, які глибше усвідомлювали значення трудового досвіду старших, потребу стати гідними продовжувачами славних традицій ветеранів праці.

Про це образно висловився колгоспник Дашкатов М. І. на тематичному вечорі, проведеному в клубі колгоспу ім. Карла Маркса Красноградського району Харківської області.: «Я відчуваю себе особливо щасливим, — сказав він, — що побачив на власні очі, як шанують і з якою повагою ставляться до людей праці. Велике спасибі нашій рідній партії за те, що вона дала нам щасливе життя». Ветеран колгоспної праці, який віддав цій справі 35 років, закликав молодь примножувати трудову славу батьків [9, ф. 2, оп. 123, од. зб. 61, арк. 21].

Партійні організації в цей час як засіб пропаганди передового досвіду і уславлення людей праці використовували присвоєння почесних звань «Кращий механізатор», «Краща доярка», «Знатний кукурудзовод», «Майстер золоті руки». Не залишились осторонь цієї справи і культосвітні заклади. Їх працівники оформляли фотомонтажі «Люди трудової слави», стенди «Передові виробничники нашого села», у бібліотеках випускались «Календарі трудової слави». Хороший досвід в цій роботі набули клубні і бібліотечні працівники Полтавської, Харківської, Донецької, Дніпропетровської та інших областей. А в Сумській області культосвітні працівники Буринського району на будинках кращих механізаторів, буряководів, тваринників прикріплювали красиві вивіски з написами на зразок: «Тут живе знатна ланкова Герой Соціалістичної Праці Килина Григорівна Баранова. Їй присвоєно звання «Майстер золоті руки» [15].

Цікаво організував пропаганду передового досвіду Марганецький міськком партії Дніпропетровської області. В 1963 р. він разом з працівниками Будинку культури гірників провів вечір обміну досвідом робітників та інженерно-технічних працівників шахти № 22. Про кращі зразки праці на шахті розповіли начальник її тов. Коваленко і передовики виробництва. А потім учасники вечора познайомились з роботою комплексної бригади тов. Шая безпосередньо на місці роботи, де їм продемонстрували передові методи добування руди комбайном [10, ф. 9870, оп. 1, од. зб. 96, арк. 162].

Нові, більш ефективні форми і методи розповсюдження досвіду передовиків виробництва з'явилися і в колгоспах та радгоспах республіки.

Заслугує на увагу досвід роботи Кручанського сільського клубу Богодухівського району Харківської області. Партійна організація колгоспу «Шлях Леніна» рекомендувала раді клубу провести вечір на тему: «За високі надії молока». Працівники клубу і бібліотеки в період підготовки до вечора випустили кілька стінних газет, оформили стенд про передовий досвід тваринників, підготували книжкову виставку. Заступник секретаря партійної організації колгоспу Кожушко М. І. на вечорі розповів про успіхи доярок і особливо відзначив роботу передовиків Ножки Л. В. і Рогової М. І. Зоотехнік колгоспу Тарасенко І. С. ознайомив присутніх з раціонами годівлі худоби, зробив підрахунки фінансових затрат на виробництво молока і м'яса, визначив рентабельність

цих галузей виробництва. Досвідом роботи поділилися передові доярки Ножка Л. В. та Рогова М. І.

Райком партії, первинні партійні організації і культосвітні заклади широко використали досвід тваринників колгоспу «Шлях Леніна», внаслідок чого тваринники району виконали піврічний план 1965 р. по продажу державі молока на 130,1 процента, м'яса — на 171 процент [9, ф. 2, оп. 123, од. зб. 61, арк. 17, 46].

Добре зарекомендували себе в пропаганді передового досвіду пересувні клуби. Особливо активно працювали вони в районах Одеської, Харківської, Хмельницької, Вінницької та інших областей [9, ф. 2, оп. 123, од. зб. 61, арк. 13, 14, 15, 66]. Поряд з працівниками партійних і культурно-освітніх закладів у їх роботі активну участь брали спеціалісти та передовики сільського господарства. Здебільшого досвід передавався на робочих місцях.

У ці роки утверджувалась і така форма трудового виховання трудящих, як посвячення в робітники і хлібороби. Так, завдяки великій роботі, проведеній працівниками Палацу культури трубопрокатного заводу ім. В. І. Леніна (м. Дніпропетровськ), у листопаді 1963 р. відбувся вечір посвячення в робітники цього заводу і заводу металургійного обладнання, з яким він змагається. Сценарій проведення вечора був підготовлений Палацом культури і затверджений парткомами обох заводів. Спираючись на широкий актив, працівники Палацу культури зуміли забезпечити проведення цього заходу виключно урочисто. І фасад Палацу культури, і його внутрішнє приміщення, особливо фойє і зал, були прикрашені лозунгами, плакатами, стендами, фотовітринами, діаграмами, портретами ветеранів праці.

Незабутнім моментом урочистого вечора була передача ветеранами підприємств молодим робітникам факелу, запаленого у мартенівській печі, і клятва нового поповнення робітничого класу гідно у всьому наслідувати приклад старшого покоління.

Після урочистого посвячення відбувся концерт, в якому взяли участь ветерани праці і молоді робітники [10, ф. 9870, оп. 1, од. зб. 247, арк. 220—221].

В урочистій обстановці проводилося і посвячення в хлібороби сільської молоді в Полтавській, Сумській, Харківській та інших областях республіки.

Різноманітні заходи, що їх проводили культосвітні заклади під керівництвом партійних організацій, створювали атмосферу поваги і любові до людей праці, пробуджували добрі світлі почуття, надихали трудівників міста і села на нові звершення.

Окремо слід сказати про роль бібліотек у вихованні комуністичного ставлення до праці. Крім їх участі в проведенні тематичних вечорів, усних журналів, посвячення в робітники і хлібороби тощо, в яких вони брали участь разом з працівниками Палаців культури, клубів, готуючи бібліотечні плакати, огляди і виставки літератури, заслуговує на увагу їх специфічна робота по розповсюдженню

і пропаганді літератури про передовий досвід і комуністичне ставлення до праці.

Зросла мережа бібліотек і наявність великого фонду в них створювали великі можливості для широкого охоплення трудящих книгозабезпеченням. Так, на 1959 р. на Україні книжковий фонд бібліотек був у 94 рази більший ніж до революції і в 4,6 раза більший довоєнного періоду. На 1000 чоловік населення республіки припадало 430 книг¹ [12, ф. 4, оп. 15, од. зб. 134, арк. 8].

Позитивним було те, що книжковий фонд на цей період значно поповнився виданнями про передовий досвід, конкретну економіку промислового і сільськогосподарського виробництва, а також політичної і художньої літератури про комуністичне ставлення до праці. Наприклад, сільськими бібліотеками республіки в 1965 р. було видано читачам всієї літератури на 77 процентів більше, ніж в 1958 р., в тому числі загальнополітичної на 143% і сільськогосподарської — на 80 процентів. Краще було організовано видачу бібліотеками книг про передовий досвід у промисловості і сільському господарстві, про виховання комуністичного ставлення до праці в Харківській, Київській, Донецькій, Полтавській та інших областях. Так, в Полтавській області в 1965 р. за велику роботу в пропаганді книги 144 бібліотеки удостоїлись звання установ «відмінної роботи».

У справі поліпшення охоплення трудівників міста і села літературою, яка виховує комуністичне ставлення до праці, велике значення мало запровадження такої нової форми обслуговування читачів, як відкритий доступ до книжкових фондів. Про це свідчить такий приклад: лише за 5 місяців відкритого доступу, запровадженого в 1960 р. у Кременчуцькій міській бібліотеці № 2, книговидача збільшилася на 17 тисяч примірників [12, ф. 4, оп. 1, од. зб. 289, арк. 74].

Виконуючи постанову ЦК КПРС від 22 вересня 1959 р. «Про стан і заходи поліпшення бібліотечної справи в країні», партійні організації республіки домоглися не лише збільшення числа відвідувачів бібліотек, а й наблизили останні до місця роботи колгоспників і робітників шляхом організації пересувних бібліотек на тваринницьких фермах, польових станах, у цехах, доставляючи літературу за місцем проживання трудівників міста і села. Вже в 1960 р. лише в Полтавській області було створено більше двох тисяч пересувних бібліотек і пунктів видачі [12, ф. 4, оп. 1, од. зб. 289, арк. 74].

Читацькі конференції, книжкові виставки, інші заходи не лише в бібліотеці а й на виробництві сприяли пропаганді передового досвіду у справі виховання комуністичного ставлення до праці.

¹ Підраховано на основі річних звітів самостійних масових бібліотек Міністерства культури УРСР за 1958, 1965 рр.

Так, Оситняжська сільська бібліотека Кіровоградського району Кіровоградської області провела на тваринницькій фермі обговорення книги Героя Соціалістичної Праці Л. Бершадської «Наш досвід у збільшенні надоїв молока», в ході якого виступило 17 чоловік. Вони говорили не лише про методи доїння, а й про підвищення продуктивності праці, трудову дисципліну, про комуністичне ставлення до праці і соціалістичної власності [7, с. 119].

Повчальним у цьому відношенні було також проведення Лубенською міською бібліотекою Полтавської області читацької конференції на станкобудівному заводі «Комунар» на тему «Працювати, вчитись і жити по-комуністичному». Присутні ще раз пересвідчилися в тому, як книга допомагає підвищувати кваліфікацію, виховувати в собі риси нової людини і, зокрема, завоювати почесне звання ударника комуністичної праці [12, ф. 4, оп. 1, од. зб. 327, арк. 253].

Отже, бібліотеки, як і клуби, були активними помічниками партійних органів у проведенні виховної роботи серед трудящих. Успіх в їх діяльності забезпечувався тісним зв'язком з життям, з завданнями комуністичного будівництва.

Утвердження нових рис у процесі трудового виховання йшло в боротьбі проти пережитків минулого — дармоїдства, несумлінного ставлення до праці, егоїзму. В. І. Ленін вчив: «Тільки добровільне й сумлінне, з революційним ентузіазмом продовжуване, співробітництво маси робітників і селян в обліку й контролі за *багатиими, за шахраями, за дармоїдами, за хуліганями* може перемогти ці пережитки проклятого капіталістичного суспільства» [1, с. 193].

Усвідомлюючи це ленінське положення, партійні організації разом з працівниками клубів і бібліотек спрямовували свою роботу на боротьбу з пережитками в свідомості окремих членів колективу. Добрий ефект мали вечори, що проводилися під девізом: «Хто не працює — той не їсть», «Хай горить земля під ногами ледарів, хапуг, шахраїв» тощо.

Таким чином, культурно-освітні заклади України вели велику роботу по вихованню в трудящих комуністичного ставлення до праці, але разом з тим в їх діяльності не було до кінця подолано відрив від практики виробничих колективів. В роботі культурно-освітніх закладів по пропаганді передового досвіду нерідко проявлявся формалізм, не завжди заходи, що їх проводили клубні і бібліотечні заклади, відбувалися на належному рівні. Ці недоліки обумовлювалися тим, що в цей період заклади культури не були укомплектовані в належній мірі кваліфікованими кадрами. Незважаючи на це, набутий досвід залучення партійними організаціями України культурно-освітніх закладів до виховання в трудящих комуністичного ставлення до праці в роки семирічки має практичне значення і в сучасних умовах, коли радянський народ самовіддано бореться за успішне виконання накреслень XXIV з'їзду КПРС.

1. Ленін В. І. Як організувати змагання? — Повн. збір. тв., т. 35, с. 189—198.
2. Матеріали ХХІV з'їзду КПРС. К., 1971. 360 с.
3. Вопросы идеологической работы. Сборник важнейших решений КПСС (1954—1961 гг.). М., 1961. 327 с.
4. Ш в и д а к О. Партия творчу насагу дає. К., 1967. 150 с.
5. Ідеологічна робота на новому піднесенні (Збірник статей). К., 1961. 328 с.; Культурно-освітня робота. (Міжвідомчий республіканський збірник статей). Х., 1966. № 3. 124 с.
6. З досвіду культурно-освітньої роботи. (Збірник статей). К., 1961. 210 с.
7. Партийний архів Інституту історії партії ЦК Компартії України.
8. Партийний архів Харківського обкому Компартії України.
9. Партийний архів Дніпропетровського обкому Компартії України.
10. Партийний архів Донецького обкому Компартії України.
11. Архів Міністерства культури УРСР.
12. «Правда України», 1965, 2 апр.
13. «Колгоспне село», 1962, 8 серп.
14. «Культура і життя», 1965, 11 лип.
15. «Львовская правда», 1965, 12 июня.
16. «Маяк». Орган Богодухівського районного комітету Компартії України та районної Ради депутатів трудящих Харківської області, 1965, 12 жовт.

П. Г. КРАСНЯЩИХ

ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ВУЗІВ УКРАЇНИ ПО ФОРМУВАННЮ МАРКСИСТСЬКО-ЛЕНІНСЬКОГО СВІТОГЛЯДУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ (1961—1965 рр.)

Успішне виконання завдань комуністичного будівництва багато в чому залежить від рівня підготовки, свідомості й ідейної переконаності молодих спеціалістів. Звертаючись до учасників Всесоюзного зльоту студентів 19 жовтня 1971 року, Генеральний секретар ЦК КПРС Л. І. Брежнев відзначив нерозривний зв'язок навчання і виховання. «Про це, — говорив він, — треба піклуватися і піклуватися постійно, як у ході викладання наук, так і в організації громадського життя вузів. Величезну роль у цій справі покликані відіграти вузівські партійні і комсомольські організації» [1, с 4].

Комуністична партія України постійно вдосконалює вплив і розширює сфери участі громадських організацій у роботі по підготовці висококваліфікованих спеціалістів. Партійні і комсомольські організації вузів накопичили багатий досвід керівництва викладацькими і студентськими колективами виховання молоді, формування її марксистсько-ленінського світогляду.

Велику допомогу партійним організаціям вузів подала постанова ЦК КП України «Про стан і заходи поліпшення роботи серед студентів Української РСР» (квітень 1962 р.). У постанові було дано чіткі рекомендації щодо поліпшення виховного процесу у вузах, узагальнювався досвід роботи вузів, було проаналізовано

діяльність вузівських колективів по формуванню суспільно-політичної активності майбутнього спеціаліста [4, 1962, № 5].

Виконуючи постанови ЦК, обласні і міські партійні організації стали глибше вникати в роботу кафедр суспільних наук, спрямовувати зусилля професорсько-викладацького складу на подальше поліпшення викладання соціально-економічних дисциплін. Партійні комітети регулярно проводили наради ректорів, секретарів партійних організацій вузів, завідуючих кафедрами суспільних наук. На цих нарадах, а також на бюро обласних і міських комітетів партії обговорювався досвід роботи по формуванню марксистсько-ленінського світогляду у студентів, розроблялися пропозиції щодо підвищення ідейно-теоретичного рівня викладання суспільних наук і тіснішого зв'язку викладання з практикою комуністичного будівництва.

Велику увагу формуванню суспільно-політичної активності студентської молоді було приділено в Дніпропетровській області. Бюро Дніпропетровського обласного комітету партії на своєму засіданні 3 липня 1964 р. обговорило питання: «Про заходи по посиленню ідейно-виховної роботи серед студентів вузів області» [8, ф. 9854, оп. 1, од. збер. 53, арк. 26—30]. Вузівським партійним організаціям області було вказано на недостатню роботу по прищепленню студентам навичок організаторів виробництва, вмілого вихователя мас.

Керуючись цією постановою, партійна організація медичного інституту розробила план заходів, у якому було враховано вимоги бюро обкому партії. На засіданні парткому було обговорено питання: «Про учбово-методичну і учбово-виховну роботу на педіатричному факультеті», «Про керівництво комітетом комсомолу агітаційно-масовою роботою в студентських групах». На партійних зборах факультетів у жовтні-листопаді 1964 р. було обговорено питання «Про стан і заходи поліпшення виховної роботи з студентами» [8, ф. 42, оп. 29, од. зб. 436, арк. 8—10].

У 1962 р. розгорнулася широка мережа постійно діючих методологічних семінарів при обкомах і міськкомках партії. На розгляд семінарів виносилися актуальні теоретичні проблеми і питання викладання суспільних наук.

У Львові викладачі філософії на семінарі обговорювали деякі питання критики буржуазних філософських концепцій. Викладачі-суспільнознавці вузів Харкова вивчали математичну логіку, філософські питання кібернетики і генетики [2, с. 17], що викликало великий інтерес, сприяло зміцненню зв'язку викладання суспільних наук з практикою комуністичного будівництва.

Важливу роль у підвищенні значення суспільних наук відіграли всесоюзні наради завідуючих кафедрами, що проходили на початку 1962 р. і в травні 1964 р. [11, 1964, 27 трав.].

Науково-педагогічні колективи вузів Української РСР обговорили підсумки цих нарад, намітили конкретні заходи дальшого поліпшення викладання марксизму-ленізму й ідейно-політично-

го виховання студентської молоді. Нові форми підготовки наукових працівників досить ефективно допомогли у розв'язанні проблеми добору й розстановки кадрів на кафедрах суспільних наук. Про це свідчать такі дані. Якщо в 1959/60 навчальному році на кафедрах працювало 1657 викладачів, з яких 861 чол. (51%) мав учену ступінь і вчене звання [6, 1960, № 6, с. 2], то на 1 вересня 1967 року на 280 кафедрах суспільних наук вузів республіки працювало 3075 викладачів історії КПРС, політичної економії, філософії і наукового комунізму, 1375 чоловік з них мали вчений ступінь, тобто на 35% зростає кількість докторів і кандидатів наук [3, с. 292]. Якщо в 1956 році в республіці було лише п'ять професорів і докторів наук, то в 1967 році на кафедрах суспільних наук нараховувалося понад 50 докторів і професорів [3, с. 291].

Показові також цифри: майже 30% усіх викладачів суспільних наук республіки закінчили аспірантуру, 779 чоловік пройшли підготовку в інститутах підвищення кваліфікації при Московському і Київському університетах, 191 — у річній аспірантурі, 163 — одержали творчі відпустки для завершення роботи над дисертаціями.

Більшість викладачів суспільних наук має великий досвід роботи: понад 50% з них працювали у вузах 10 і більше років [3, с. 292]. Велике значення для глибшого оволодіння марксистсько-ленінською теорією мало запровадження в учбовій програмі вузів курсу основ наукового комунізму, основ наукового атеїзму, етики, естетики, що сприяло піднесенню рівня викладання інших суспільних дисциплін.

Кафедри суспільних наук застосовували новий порядок прийому заліків. Студенти, що прослухали курс основ атеїзму, мали написати реферат з однієї із рекомендованих кафедрою тем і прочитати з цієї теми одну-дві лекції для трудящих, що враховувалося при заліках. Така форма оцінки знань студентів застосовувалася кафедрами Львівського й Ужгородського університетів. Так, наприклад, у 1961—1962 навчальному році студенти Ужгородського університету підготували 40 рефератів і прочитали серед населення понад 200 лекцій на науково-атеїстичні теми [9, од. зб, 351, арк. 83].

У Львівському державному університеті, крім читання курсу основ наукового атеїзму, провадилися у позалекційний час лекції й бесіди на антирелігійні теми. На біологічному факультеті університету було створено атеїстичний гурток, на історичному й хімічному факультетах організовані групи лекторів-атеїстів із студентів, що здійснювали велику атеїстичну роботу серед населення. Колектив фізичного факультету тоді саме створив у Львові, Золочеві, Почаєві пересувні планетарії. Викладачі і студенти цього факультету прочитали понад 260 лекцій. Студенти-політехніки змоглися закриття костьолу, розташованого на території інституту і реконструювали його в концертний зал на 300 чоловік [7, с. 200].

Таким чином, пошуки шляхів найбільш творчого вивчення курсу основ наукового атеїзму, організація лекторських груп, клубів і гуртків молодих атеїстів не лише сприяли атеїстичному вихованню студентів, а й допомагали їм набутти досвід проведення науково-атеїстичної пропаганди серед населення. У процесі перебудови викладання суспільних наук більше уваги стали приділяти вдосконаленню методики проведення лекційних і семінарських занять. У Харківському університеті в практиці роботи кафедри історії КПРС стали застосовуватися читання проблемних лекцій з найважливіших розділів курсу. Як засвідчив досвід, такі лекції, прочитані на високому науковому рівні, розвивали творчі нахили студентської молоді, викликали інтерес до першоджерел, активізували самостійну роботу. Цінність лекцій полягала у тому, що вони як результат серйозної науково-дослідної роботи викладача узагальнювали новий фактичний матеріал, давали оцінку наукової літератури і т. ін. [5, 1965, № 10, с. 71—73].

У Севастопольському приладобудівному інституті для поглибленого вивчення марксистсько-ленінської теорії увішли в практику науково-теоретичні конференції за участю працівників виробництва. У 1965 році на других курсах відбулася конференція на тему: «Роль марксистської філософії і гуманітарних знань у формуванні особи». На семінарах-конференціях, проведених того ж року із студентами перших курсів Краматорського індустріального інституту на тему «Комуністична партія — натхненник і організатор Великої Жовтневої соціалістичної революції» було заслухано й обговорено у всіх групах 16 доповідей. Студенти Харківського авіаційного інституту за 1965/66 навчальний рік узяли участь у трьох теоретичних конференціях [5, 1966, № 7, с. 59].

Кафедри суспільних наук постійно провадили пошуки нових можливостей розширення позааудиторної роботи з студентами, обладнували кабінети і кафедри технічними засобами.

Ширше використовувалися кіно, звукозаписи й радіо, а також інші технічні засоби. Кафедра історії КПРС і наукового комунізму Київського інженерно-будівельного інституту на протязі 1963—1966 рр. підготувала серію діафільмів по всіх темах курсу наукового комунізму, розмножила фонозаписи виступів В. І. Леніна та інших видатних діячів Комуністичної партії, розробила методику використання технічних засобів у навчальному процесі й виховній роботі, спільно з кіностудією Київського університету створила учбовий кінофільм «Сторінка ленінського плану» [10, 1968, 19 берез.]

Значну роботу по підвищенню якості і методики викладання провадили кафедри наукового комунізму. Вони власними силами підготували і видали на правах рукопису лекції і методичні посібники для студентів і викладачів, виготовляли наочні посібники (діаграми, картосхеми, таблиці). У деяких вузах Києва, Харкова, Львова були обладнані кабінети наукового комунізму. Починаючи з грудня 1963 р. Українське радіо щотижня передавало лекції

з наукового комунізму для студентів-заочників [10, 1968, 19 берез.].

Аналіз діяльності кафедр суспільних наук свідчить про те, що колективи цих кафедр у досліджуваній нами період використовували різні форми і методи, щоб сформувати послідовний, науковий, цілісний комуністичний світогляд у студентської молоді, перетворити знання марксистсько-ленінської теорії у глибокі особисті переконання майбутніх спеціалістів, виховати в них почуття високої громадськості і відповідальності перед партією і народом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брежнев Л. І. Промова на Всесоюзному зльоті студентів 19 жовтня 1971 року, К., 1971.
2. Высшая школа Украинской ССР в период перестройки. К., 1962.
3. Вища школа України за 50 років, ч. II, К., 1968.
4. «Коммунист Украины».
5. Вестник высшей школы.
6. Бюллетень МВССО СССР, 1960, № 6.
7. Документы Центрального комитета ВЛКСМ по работе среди студенческой молодежи (1918—1967 гг.) М., 1967.
8. Партійний архів Дніпропетровського обкому Компартії України.
9. Архів МВССО УССР.
10. «Правда Украины».
11. «Раданська освіта».

Р. І. ШЕВЧЕНКО

ПАРТІЙНЕ КЕРІВНИЦТВО ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНИМ І ПАТРІОТИЧНИМ ВИХОВАННЯМ ШКОЛЯРІВ У 1961-1966 рр.

(На матеріалах суміжних областей РРФСР та УРСР)

В. І. Ленін надавав великого значення інтернаціональному і патріотичному вихованню молоді, вихованню «в дусі *найповнішої* національної рівності й братерства» [1, т. 26, с. 100]. Комуністична партія Радянського Союзу, керуючись ленінськими вказівками, вважає це питання одним із центральних у своїй ідеологічній роботі, про що свідчать матеріали з'їздів, Програма партії та її постанови [2, т. 1, с. 112—122; т. 2, с. 206—212; т. 3, с. 210—213, с. 293—308].

Значне місце в системі комуністичного виховання радянського народу належить загальноосвітній школі, де закладаються основи світогляду молодої людини, починають формуватися риси патріота-інтернаціоналіста.

Останнім часом з'явилися праці, присвячені інтернаціональному і патріотичному вихованню школярів у деяких союзних республіках і областях [4]. Однак багатющий досвід, набутий у цій галузі, ще повністю не вивчено. Наприклад, у наявних працях неповно розроблено питання про керівництво партійними організаціями

братнього співробітництва трудящих суміжних республік і областей в цій великій і важливій справі. Розглянемо основні напрямки діяльності партійних організацій по інтернаціональному і патріотичному вихованню учнів загальноосвітньої школи в позаурочний час у період між XXII і XXIII з'їздами КПРС на матеріалах чотирьох суміжних областей РРФСР та УРСР — Харківської, Белгородської, Курської та Сумської.

Керуючись рішеннями з'їздів і постановами ЦК КПРС «Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи» (листопад 1966 р.) [3, с. 139—148] та ін. парторганізації Курської, Белгородської, Харківської та Сумської областей приділяли справі інтернаціонального виховання школярів багато уваги. Так, Сумський обком партії тільки в 1961 р. 4 рази розглядав питання про стан виховної роботи у школах області [16, ф. 4, оп. 40, спр. 35, арк. 24], Курський сільський обком КПРС у 1963 р. — тричі [15, ф. 4970, оп. 1, спр. 24, арк. 67], Харківський промисловий обком Компартії України в 1964 р. — 4 рази [13, ф. 10924, оп. 4, спр. 28, арк. 18], Белгородський обком КПРС у 1965 р. — 4 рази [14, ф. 1, оп. 5, спр. 131, л. 41]. Так, 29 вересня 1964 р. секретаріат Харківського обкому партії розглянув питання і прийняв постанову «Про стан і заходи щодо поліпшення комуністичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл», яка обговорювалася на засіданнях бюро міськкомів і райкомів партії, виконкомів міськ(рай)рад депутатів трудящих, на нарадах міськ(рай)вно, семінарах директорів і секретарів партійних організацій шкіл, на зборах партактиву із залученням широкої громадськості, на батьківських зборах. У липні 1966 р. обком партії перевіряв, як здійснюються постанови ЦК КП України і секретаріату обкому у Київському районі Харкова та в Ізюмі, з задоволенням відзначивши, що партійні організації цілеспрямованіше і цікавіше стали здійснювати роботу по інтернаціональному вихованню школярів [13, ф. 2, оп. 133, спр. 53, арк. 5].

Учителі, комсомольські організації і піонерські дружини під керівництвом парторганізацій у виховній роботі широко використовували як приклади життя і діяльності В. І. Леніна та його соратників, революційні, бойові, трудові та інтернаціональні традиції партії і радянського народу. Високоєфективним засобом у справі виховання патріотів-інтернаціоналістів була усна пропаганда. Так, у 1961—1963 рр. широкого розповсюдження набули тематичні лекторії по пропаганді XXII з'їзду КПРС. Тільки за 1963 р. для молоді Курська на патріотичні та інтернаціональні теми було прочитано понад 1000 лекцій і доповідей, їх прослухало близько 100 тис. чоловік [25, ф. 734, оп. 1, спр. 116, арк. 16], а за 1964 р. для молоді Харківської області — 17,5 тис. лекцій і доповідей, їх прослухало 791,2 тис. чоловік [20, ф. Р-5044, оп. 1, спр. 584, арк. 62].

У 1964—1966 рр. у зв'язку з підготовкою країни до 95-річчя від дня народження В. І. Леніна і 50-річчя Радянської влади, серед

школярів суміжних областей РРФСР та УРСР особливо популярними стали Ленінські і Жовтневі читання, тематичні вечори. Так, у 1965/66 р. у багатьох школах м. Куп'янська (Харківщина) були проведені тематичні вечори «Україна у сузір'ї братніх республік» [20, ф. 4618, оп. 1, спр. 883, арк. 76]. Усе це дало змогу глибше, яскравіше й дохідливіше розкривати славні революційні, бойові і трудові традиції партії і народу, торжество ленінської національної політики в нашій країні, інтернаціональні традиції КПРС.

Поряд з традиційними формами роботи застосовувалися й нові цікаві форми: загони юних комунарів, гайдарівців, дзержинців, корчагінців; клуби інтернаціональної дружби, червоних слідопитів, цікавих зустрічей; походи по місцях революційної, бойової і трудової слави; створення музеїв, залів, куточків; охорона пам'ятників та багато інших.

В інтернаціональному і патріотичному вихованні школярів велике значення мають походи по рідному краю, по місцях революційної, бойової і трудової слави радянського народу. Під час походів і екскурсій учні знайомляться з природою рідного краю, з визначними місцями, з пам'ятниками героїчного минулого і сьогодення, виховується гордість за нашу чудову багатонаціональну Батьківщину. Курські і белгородські школярі проводять походи в сусідні області України, а українські піонери й комсомольці — в РРФСР. Так, учні школи № 73 та інших шкіл Харкова у 1962 р. здійснили похід у Белгород [24, ф. 4, оп. 3, спр. 740, арк. 70]. Усього в 1962 р. походами й екскурсіями було охоплено 250 тис. дітей Харківської області [12, ф. 7, оп. 17, спр. 476, арк. 97]. Традицією стало для учнів Курської школи-інтернату щороку проводити туристські походи і велопробіги у Сумську, Харківську, Полтавську та інші області [25, ф. 721, оп. 1, спр. 12, арк. 32]. Тільки у 1964 р. школами і будинками піонерів Курської області було здійснено понад 200 туристських походів з охопленням понад 4000 учнів середніх і восьмирічних шкіл [25, ф. 214, оп. 1, спр. 396, арк. 161].

У 1965 р. у зв'язку з 20-річчям перемоги радянського народу над фашистською Німеччиною з ініціативи ЦК ВЛКСМ почався Всесоюзний похід комсомольців і молоді по місцях революційної, бойової і трудової слави радянського народу. Похід став масовим і дійовим засобом патріотичного й інтернаціонального виховання молоді. Якщо в 1965 р. у поході брали участь 3 млн. юнаків і дівчат, то в 1966 р. вже 10 млн. [21, оп. 1, спр. 711, арк. 42], а в 1967—20 млн. чоловік [5, 1967, 30 травня]. У Харківській області в 1965 р. у походах по місцях бойової слави брали участь 59 594 чоловіка [10, 1966, 9 липня], у Сумській області у 1966 р. — майже 200 тисяч комсомольців, піонерів і школярів [12, ф. 7, оп. 18, спр. 101, арк. 19]. Вони дізнавалися про невідомі сторінки героїчного літопису нашої країни, зустрічалися з людьми різних національностей, переконувалися у непорушній дружбі російського й українського народів. У липні 1965 р. старшокласники белгородських шкіл провели десятиденний похід по Харківській області: побували

в Змієві, в Есхарі, ознайомилися з заповідниками під Харковом, у Чугуєві, побували у будиночку І. Ю. Рєпіна, побачили Печенізьке водосховище, ознайомилися з славними традиціями, мовою, побутом, культурою братнього українського народу. У селі Хотомля Вовчанського району допомогли українським хліборобам у збиранні врожаю. За добу белгородські школярі навантажили на машини і допомогли перевезти 70 тонн пшениці. За 10 днів походу туристи пройшли 180 кілометрів [11, 1965, 10 серпня].

Часто походи школярів у суміжні області РРФСР і УРСР очолювали учасники Великої Вітчизняної війни. Учні Червоносізької СШ Червоного району (Сумщина) під керівництвом учителя, колишнього партизана, інваліда війни Х. М. Остапенка провели в 1963/64 р. похід по місцях Червоносізьського партизанського загону і два походи в Курську область [26, ф. Р—3656, оп. 1, спр. 51, арк. 9]. Влітку 1965 р. учні старших класів Глушівської СШ (Курщина) під керівництвом заступника директора школи на громадських засадах по військово-патріотичному вихованню, офіцера запасу Н. Я. Матвєєва здійснили турпохід у м. Путівль по місцях стоянок і бойових дій партизанського загону С. А. Ковпака. Похід тривав 7 діб. Діти відвідали місця боїв, розмовляли з партизанами — учасниками боїв. Повернувшись додому, учасники походів поділилися з учнями молодших класів своїми враженнями про героїчні подвиги партизанів (росіян, українців та месників інших національностей) [17, ф. 1, оп. 38, спр. 5, арк. 146].

Походи по місцях революційної, бойової і трудової слави цінні тим, що в цей час школярі ведуть активну агітаційно-пропагандистську роботу: виступають з лекціями, упорядковують пам'ятники, зустрічаються із свідками подій, збирають матеріали про подвиги тощо. Так, влітку 1965 р. старшокласники шкіл Київського району Харкова побували на місцях боїв на Курській дузі. Вони були в Курську, Белгороді, проводили мітинги, поклали вінки на могили загиблих радянських воїнів [20, ф. Р—5044, оп. 1, спр. 640, арк. 28]. За два роки (1965—1966) молоддю Жовтневого району Харкова було проведено 536 походів, під час яких організовано 56 мітингів, відкрито 17 музеїв, виготовлено 203 фотостенди, 564 рази зустрічалися із свідками історичних подій і учасниками воєн, представниками різних національностей [13, ф. 6, оп. 1, спр. 418, арк. 6]. Школярі виступали перед населенням з доповідями про свою роботу, про досягнення Харківської області і УРСР, про дружбу російського і українського народів. У походах підлітки фізично зміцніли, загартувалися, змужніли.

Важливої форми в патріотичному й інтернаціональному вихованні школярів набула робота червоних слідопитів. Так, якщо в 1961 р. у Белгородській області існувало 885 загонів червоних слідопитів з 18 тисячами учасників, то в 1965 р. 2009 з 30 тис. учнів [7, 1966, 7 січня]. У Харківській області в 1965 р. діяло 1442 загони, що охоплювали 50 тис. 320 учнів (22, оп. 1, спр. 24, арк. 17). У результаті пошуків червоних слідопитів Курської області

багато фронтовиків лише через 20 років дізналися про те, що під час Великої Вітчизняної війни були нагороджені орденами і медалями. Слідопити повідомили військкоматам адреси героїв і тільки в 1965 р. близько 1880 колишніх воїнів одержали бойові нагороди [8, 1966, 9 січня].

Червоні слідопити Сумської області розшукали 15 тис. 225 імен раніше невідомих героїв, віддавших життя за щастя Вітчизни. Тільки в 1966 р. при активній участі школярів на Сумщині установлено 34 пам'ятників, 69 обелісків, понад 60 меморіальних дощок, створено 43 кургани слави, оновлено і впорядковано 112 партизанських землянок і стоянок [12, ф. 7, оп. 18, спр. 101, арк. 20]. Позитивний досвід роботи Сумської обласної комсомольської організації по військово-патріотичному вихованню молоді був схвалений на засіданні бюро ЦК ЛКСМУ у листопаді 1966 р. [12, ф. 7, оп. 18, спр. 101, арк. 2].

У 1961—1966 рр. розгорнувся рух учнів за створення шкільних музеїв. Матеріали, зібрані в походах, під час пошукової роботи червоних слідопитів, упорядковувалися і систематизувалися. Партійні організації надавали повсякденну допомогу комсомольцям і піонерам у створенні музеїв В. І. Леніна, соратників вождя, музеїв революційної, бойової і трудової слави, краєзнавчих.

Ленінський район Харкова — район з великими революційними традиціями. Саме тут, у 126-ій школі створено кращий у республіці шкільний музей В. І. Леніна. Він став центром усієї ідейно-виховної роботи. Тут проводяться уроки історії, суспільствознавства, літератури, відбуваються піонерські і комсомольські збори, школярі зустрічаються з ветеранами революції і героями праці, з їхніх рук одержують піонерські галстуки, комсомольські квитки, жовтєнятські зірочки. 70 екскурсиводів і десятки лекторів-старшокласників систематично знайомлять учнів з життям і діяльністю вождя, використовуючи при цьому численні фотокопії документів, картини, книги, грамзаписи промов В. І. Леніна тощо [13, ф. 2, оп. 123, спр. 51, арк. 184].

Партійна організація Олексіївської СШ № 1 ім. М. С. Ольмінського (Белгородщина) проводить велику виховну роботу з учнями на прикладі життя і діяльності соратника В. І. Леніна — М. С. Ольмінського [19, ф. 5462, оп. 32, спр. 314, арк. 125]. У школі створено музей.

У 116-ій середній школі Харкова відкрився музей «Молодої гвардії». Його створили школярі при безпосередній участі секретаря парторганізації Л. О. Валькової і директора школи заслуженої вчительки УРСР Г. М. Курочкіної. У 1961—1966 рр. у школі побували майже всі батьки молодогвардійців, а також члени підпільної комсомольської організації, що залишилися живими. У 1965 р. під час святкування 20-річчя перемоги над Німеччиною, перед будинком школи було урочисто відкрито алею героїв «Молодої гвардії». На високих постаментах встановлено вісім бюстів

членів штабу «Молодої гвардії» і керівника Краснодонського підпілля комуніста Ф. П. Лютикова [13, ф. 2, оп. 123, спр. 51, арк. 185]. За 1960—1966 рр. цей шкільний музей відвідали 25 тисяч чоловік. Були й школярі з суміжних областей Російської Федерації. Екскурсії у музеї ведуться чотирма мовами (російською, українською, англійською і німецькою) самими учнями [23, ф. Р—5799, оп. 1 спр. 72, арк. 36].

Особливо багато шкільних музеїв, залів і кімнат було відкрито в 1964—1965 рр. під час підготовки до святкування 95-річчя від дня народження В. І. Леніна і 20-річчя з дня перемоги над фашистською Німеччиною. У 1965 р. у школах Харківської області працювало вже понад 70 різних музеїв, у тому числі 38 музеїв В. І. Леніна [13, ф. 2, оп. 123, спр. 51, арк. 83]. Секретаріат Харківського обкому партії у постанові «Про роль шкільних музеїв у поліпшенні комуністичного виховання учнів» від 7 серпня 1965 р., схвалив діяльність первинних парторганізацій і педагогічних колективів шкіл по створенню музеїв революційної, бойової і трудової слави радянського народу, комсомольської слави, краєзнавчих, історико-революційних і зобов'язав міськкоми і райкоми партії, первинні парторганізації провести відповідну роботу по створенню музеїв у всіх середніх і восьмирічних школах [13, ф. 2, оп. 123, спр. 51, арк. 15—17]. У 1966р. у школах Белгородської області було створено 250 залів і куточків бойової слави, 141 краєзнавчий музей [18, оп. 1, спр. 123, арк. 2], а в Сумській — 1126 музеїв, кімнат і куточків революційної, бойової і трудової слави радянського народу [12, ф. 7, оп. 18, спр. 101, арк. 19], які стали центрами виховання патріотів-інтернаціоналістів.

Велике значення набули клуби інтернаціональної дружби — КІДи. У них учні знайомилися з інтернаціональними традиціями радянського народу, збирали матеріали про союзні республіки, про розвиток господарства, культури, науки братніх республік, підтримували велике листування; збирали матеріали про зарубіжні країни, особливо про країни соціалізму; організовували зустрічі з школярами з союзних республік, з людьми, що побували за кордоном, з іноземними делегаціями, туристами, студентами, що навчаються у вузах нашої країни; проводили фестивалі дружби, тижні і місячники солідарності з народами, що борються за своє визволення тощо.

Добре працювали КІДи у Кролевецькій № 1, Лебединській № 1, Попівській, Першотравневій та інших школах Сумської області [26, ф. Р—3552, оп. 3, спр. 68, арк. 170]. Увійшло в традицію КІДа Лебединської СШ № 1 (Сумщина) проводити щорічно у березні вечори інтернаціональної дружби. Так, 18 березня 1961 р. на вечір у школу було запрошено представників 13 національностей. З доповіддю на тему «Ленінські ідеї пролетарського інтернаціоналізму» виступив учитель історії М. В. Кузьменко. У концерті вечора взяли участь представники 13 національностей [16, ф. 4, оп. 40, спр. 122, арк. 12].

У досліджуваний період у суміжних районах РРФСР і УРСР часто проводилися свята дружби, спортивні змагання, мітинги, концерти художньої самодіяльності. Так, у листопаді 1961 р. відбувся мітинг дружби молоді Харківщини і Белгородщини [20, ф. Р—5044, оп. 1, спр. 406, арк. 10—12]. Хутір-Михайлівський Середино-Будського району з давніх пір став на Сумщині місцем проведення свят дружби трьох братніх народів — російського, українського і білоруського. У 1962 р. на прохання мешканців Хутір-Михайлівський було перейменовано на місто Дружби. Щорічно в перший тиждень травня у Дружбі відбуваються традиційні свята дружби, на які збираються ветерани війн, робітники, колгоспники, інтелігенція, школярі. Про свої трудові подвиги рапортують росіяни, українці, білоруси. А потім — концерти художньої самодіяльності трьох братніх народів, масові гуляння [9, 1966, 29 березня].

Під керівництвом партійних організацій педагогічні колективи, комсомольські й піонерські організації шкіл суміжних областей працювали у тісному контакті між собою, здійснювали багато спільних заходів. Суджанський район Курської області й Миропільський район Сумської області — суміжні райони двох республік. Суджанська і Миропільська школи-інтернати розташовані неподалік одна від одної. Учителі обох шкіл під керівництвом партійних організацій часто проводили спільні наради, взаємовідвідування уроків, комсомольські зльоти учнів і піонерські збори, походи, вогнища дружби, спортивні змагання, [6, 1971, 1 травня].

Велика робота, здійснювана партійними організаціями, давала позитивні результати. Учні стали брати активнішу участь у суспільно корисних справах, показували свою політичну зрілість, виявляючи у конкретних справах почуття дружби до народів СРСР, братню солідарність з народами світу, що борються за свою незалежність. Коли в 1966 р. у Ташкенті сталося стихійне лихо, школярі суміжних областей РРФСР та УРСР віддали узбецьким учням свої путівки в «Артек», «Орлятко» та інші піонерські табори. Сім'ї, що приїжджали з Ташкента, були оточені увагою російських і українських школярів. Закінчуючи школи, учні поповнювали ряди робітничого класу, колгоспного селянства, інтелігенції, на заклик партії йшли на найважчі ділянки роботи, виявляли патріотизм і інтернаціоналізм, віддано працюючи в багатонаціональних колективах.

Таким чином, у 1961—1966 рр., керуючись рішенням XXII з'їзду КПРС, партійні організації Харківської, Белгородської, Курської і Сумської областей приділяли велику увагу інтернаціональному і патріотичному вихованню учнів загальноосвітніх шкіл. Проблеми комуністичного виховання підростаючого покоління регулярно розглядалися обкомами, міськкоматами, райкомами партії, первинними парторганізаціями, що мобілізувало педагогічні колективи, комсомольські і піонерські організації, широку громадськість на виховання патріотів-інтернаціоналістів.

1. Ленін В. І. Про національну гордість великоросів.— Повн. збір. тв., т. 26, с. 97—101.
2. XXII з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу. Стенографічний звіт. К., Політвидав України, 1962.
3. КПСС в резолюціях і рішеннях съездів, конференцій і пленумів ЦК. 1898—1971, т. 9. 527 с.
4. Строительство коммунизма и проблемы интернационального воспитания. К., «Наук. думка», 1969. 223 с.; Идейно-патриотическое воспитание школьников. Минск, «Народная асвета», 1971. 160 с.; Ж у м а к а н о в А. Р. Патриотическое и интернациональное воспитание в школе. Алма-Ата, 1971. 140 с.; КПСС и школа. Сборник статей. М., 1972. 192 с.; Актуальні питання патріотичного і интернаціонального виховання молоді. К., «Наук. думка», 1973. 264 с.
5. «Комсомольская правда».
6. «Радянська освіта».
7. «Белгородская правда». Орган Белгородского обкома КПСС и областного Совета депутатов трудящихся.
8. «Курская правда». Орган Курского обкома КПСС и областного Совета депутатов трудящихся.
9. «Ленінська правда». Орган Сумського обкому Компартії України та обласної Ради депутатів трудящих.
10. «Соціалістична Харківщина». Орган Харківського обкому Компартії України та обласної Ради депутатів трудящих.
11. «Ленинская смена». Орган Белгородского обкома ВЛКСМ.
12. Партийний архів Інституту історії партії при ЦК Компартії України.
13. Партийний архів Харківського обкому Компартії України.
14. Партийний архів Белгородського обкому КПРС.
15. Партийний архів Курського обкому КПРС.
16. Партийний архів Сумського обкому Компартії України.
17. Центральний архів ВЛКСМ.
18. Центральний архів Міністерства освіти РРФСР.
19. Центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва СРСР.
20. Центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР.
21. Архів ЦК ДТСААФ УРСР.
22. Архів Центральної дитячої екскурсійно-туристської станції Української РСР.
23. Державний архів Харківської області,
24. Державний архів міста Харкова.
25. Державний архів Курської області.
26. Державний архів Сумської області.

Н. І. РОМАНЕНКО

ДІЯЛЬНІСТЬ КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ ПО ОРГАНІЗАЦІЙНОМУ ТА ІДЕЙНОМУ ЗМІЦНЕННЮ ШКІЛЬНИХ ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (1961—1966 рр.)

Розглядаючи школу як знаряддя комуністичного перетворення суспільства, В. І. Ленін вказував, що одне з головних завдань партії полягає в тому, щоб «виховати нову армію педагогічного учительського персоналу, який повинен бути тісно зв'язаний з партією, з її ідеями, повинен бути проинятий її духом». [1, т. 31, с. 327—328].

Керуючись заповідями В. І. Леніна Компартія України завжди проявляла піклування про поліпшення партійного керівництва роботою загальноосвітніх шкіл.

У рішеннях XXII, XXIII, XXIV з'їздів партії, у Програмі, в постанові ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР від 10 листопада 1966 року «Про заходи дальшого покращання роботи середньої загальноосвітньої школи» і наступних партійних документах завдання комуністичного виховання молоді набули подальшого розвитку. Вони вимагали всебічного посилення партійного впливу в педагогічних колективах, що в першу чергу було пов'язане з рішенням питань організаційно-політичного зміцнення шкільних парторганізацій.

Складність у питаннях організаційного будівництва шкільних парторганізацій обумовлювалася їх нечисленністю. Крім самостійних парторганізацій, що об'єднували комуністів однієї школи, деякі з них об'єднували членів партії кількох шкіл району або входили до складу парторганізацій колгоспів і радгоспів на правах цехових партгруп. У зв'язку з реорганізацією парторганів і укрупненням територіально-адміністративних та виробничих підрозділів на селі спостерігається злиття парторганізацій ряду сільських шкіл з первинними парторганізаціями колгоспів і радгоспів, стримування розвитку сітки самостійних шкільних парторганізацій, що послабило ступінь їх партійного впливу на сільські педагогічні колективи. Часом, всупереч Статуту КПРС, в сільських школах парторганізації не створювались за місцем роботи комуністів навіть тоді, коли в школах нараховувалось 8—10 і більше комуністів.

Після листопадового (1964 р.) Пленуму ЦК КПРС та ЦК Компартії України Компартія республіки провела значну роботу по організаційному зміцненню шкільних парторганізацій. Питання про стан партійної роботи в школі і шляхи її покращання обговорювались на пленумах, бюро обласних, міських та районних комітетів партії. Обласні комітети партії України провели вибірккову перевірку діяльності шкільних парторганізацій, яка виявила серйозні недоліки в практиці створення їх, в змісті, формах і методах партійного керівництва педколективами. Деякі райкоми неохоче йшли на виділення комуністів — учителів в самостійні партійні організації. Окремі працівники райкомів вважали, по-перше, що створення самостійних парторганізацій шкіл відірве учителів від виробничої діяльності колгоспів і радгоспів і приведе до зниження рівня агітаційно-масової і пропагандистської роботи на селі і, по-друге, що в сільських школах, як правило, мало комуністів (5—10 чоловік), і створювати нечисленні парторганізації немає потреби. Але первинні парторганізації радгоспів і колгоспів республіки, як і всієї країни, значно зросли і організаційно зміцніли. Так, на одну парторганізацію колгоспу в 60-х роках припадало в середньому 42 комуністи, радгоспу — 59 [4, с. 647], і відокремлення незначної кількості комуністів — вчителів в самостійні партійні

організації не могло істотно вплинути на організаційний та ідейний розвиток первинних парторганізацій господарств.

Необґрунтованість другого доводу очевидна також. Створення в школах самостійних первинних парторганізацій, невеликих за кількістю, не суперечить Статуту партії. В параграфі 53 Статуту КПРС записано, що первинні парторганізації створюються за місцем роботи членів партії, в тому числі і в учбових закладах, при наявності не менше 3-х членів партії [3, с. 203].

Дніпропетровський, Сумський, Полтавський та інші обкоми партії глибоко проаналізували діяльність окремих райкомів партії по керівництву шкільними парторганізаціями, прийняли відповідні рішення, які були направлені в усі райони, обговорені на партійних зборах в школах. Так, на засіданні бюро Полтавського обкому Компартії України від 16 квітня 1965 року було розглянуто питання «Про керівництво Кобеляцьким райкомом партії шкільними парторганізаціями». Обком партії зобов'язав партійні органи району систематично проводити семінари секретарів партійних організацій шкіл, перевірку роботи цих парторганізацій з далішим узагальненням і розповсюдженням передового партійного досвіду, активніше створювати самостійні, шкільні парторганізації [13, ф. 15, оп. 10, спр. 35, арк. 4]. Виконуючи постанову обкому партії, Кобеляцький райком Компартії України прийняв заходи, спрямовані на поліпшення керівництва первинними партійними організаціями шкіл району. Лише за 2 місяці 1965 року були створені партійні організації в Радянській, Іванівській і Вільховатській школах, проведена робота по індивідуальному відбору вчителів у партію [13, ф. 15, оп. 10, спр. 99, арк. 48].

Внаслідок посилення уваги партійних комітетів республіки до створення самостійних шкільних партійних організацій зростає мережа їх як в місті, так і на селі. Так, в м. Жовті Води Дніпропетровської області вже в 1965 році налічувалось 17 шкільних парторганізацій замість 5 існувавших раніш [9, 1965, № 5, с. 35], в 1966 році в Лохвицькому районі Полтавської області — 12 замість 7 [13, ф. 15, оп. 11, спр. 114, арк. 138]. Тенденція до створення самостійних первинних парторганізацій в школах простежується в ці і наступні роки і в інших областях республіки. Так, якщо в Миколаївській області в 1965 році було 156 шкільних парторганізацій і 23 партійні групи, то в 1969 році відповідно 201 і 51 [7, с. 21]. Спостерігається зростання партійних рядів серед педагогів за рахунок прийняття до партії кращих учителів. Всього в республіці налічувалось понад 117 тисяч педагогів-комуністів [5, с. 235].

Зростання кількісного складу шкільних парторганізацій вимагало від партійних органів ретельнішого добору і навчання кадрів секретарів парторганізацій шкіл. Міськкоми, райкоми партії безпосередньо займались цим питанням. Була усунута практика, коли секретарями обирались пенсіонери, завгоспи шкіл, вчителі виробничого навчання або початкових класів.

Секретарями парторганізацій в школах обиралися провідні вчителі, як правило, з вищою освітою. Серед них були заслужені вчителі республіки, Герої Соціалістичної Праці, відмінники народної освіти. Так, секретарем парторганізації Кигичівської середньої школи на Харківщині був обраний заслужений учитель УРСР П. Т. Омельченко [7, с. 45], секретарем парторганізації школи № 30 м. Києва—Герой Соціалістичної Праці В. П. Іваненко, секретарем парторганізації середньої школи № 20 м. Полтави—відмінник народної освіти В. П. Бендеберя. [13, ф. 19, оп. 5, спр. 5, арк. 331] та ін.

Значно покращився якісний склад секретарів. Так, з 100 секретарів шкільних парторганізацій Полтавської області, обраних в 1967 році, з вищою освітою було обрано 87 чоловік, з незакінченою вищою — 10 і тільки 3 — з середньою освітою, причому другий рік обиралися секретарями 20 комуністів, третій і більше років — 39 комуністів [за підрахунками автора на основі 13, ф. 15, оп. 13, спр. 93].

З метою підвищення партійно-організаційної роботи в школах періодично заслуховувались звіти секретарів на засіданнях бюро обкомів, міськкомів, райкомів партії, проводилися наради, районні і міські збори, семінари секретарів парторганізацій, на яких аналізувалась партійна робота в школі. Так, в 1961—67 рр. в Харківській, Полтавській, Чернівецькій та інших областях республіки на семінарах секретарів парторганізацій шкіл розглядалися питання: «Про ленінський стиль в роботі шкільних парторганізацій» [12, ф. 2, оп. 133, спр. 56, арк. 207], «Форми та методи роботи шкільних парторганізацій» [13, ф. 15, оп. 10, д. 131, арк. 37], «Планування роботи партійної організації школи, підготовка і проведення партійних зборів, контроль за прийнятими рішеннями» [11, ф. 1, оп. 222, д. 61, арк. 90]. При цьому постійно проводилось інструктування вперше обраних секретарів первинних парторганізацій шкіл, з якими більшість райкомів проводили окремі семінари [14, ф. 19, оп. 48, спр. 150, арк. 29]. Парткоми поширювали досвід партійної роботи опорних шкіл, шкіл передового педагогічного досвіду. В середній школі № 94 м. Харкова [12, ф. 69, оп. 40, спр. 15, арк. 45], Богданівській середній школі ім. Леніна Кіровоградської області, середній школі № 19 м. Кременчука [13, ф. 15, оп. 10, спр. 132, арк. 31] та багатьох інших проводилися семінари-практикуми секретарів парторганізацій шкіл, на яких детально вивчався стиль роботи шкільних парторганізацій кращих шкіл республіки.

В 1966/67 навчальному році на Україні діяло 2700 опорних і 8000 шкіл передового досвіду [8, с. 125].

Нові можливості для покращання керівництва шкільними парторганізаціями відкрилися з розвитком громадських засад у партійній роботі. Відділи науки і навчальних закладів поповнилися інструкторами, які працювали на громадських засадах. При багатьох райкомах і міськкомах партії були створені позаштатні відділи шкіл. Уявлення про кількісний склад позаштатних

відділів шкіл за станом на I. III. 1962 р. можуть дати дані кількох областей (див. табл.)¹.

Області	Кількість позаштатних відділів шкіл при МК, РК Компартії України	В них людей
Київська	26 ²	227
Кіровоградська	4	43
Дніпропетровська	8	55
Донецька	22	185
Запорізька	17	131
Полтавська	28	199

З наведених даних видно, що завдяки залученню громадськості міськкоми і райкоми партії значно розширили сферу свого впливу на учительські колективи. При наявності позаштатних відділів шкіл у партійних комітетах питаннями народної освіти займалася група комуністів від 5 до 15 чоловік. Як правило, до них входили директори шкіл, секретарі шкільних парторганізацій, викладачі вищих і середніх спеціальних учбових закладів, представники громадських організацій, вчителі-пенсіонери. Кількість учителів в позаштатних відділах шкіл кожного року збільшувалася. Так, якщо в 1962 році Кобеляцьким райкомом партії було залучено до роботи позаштатного відділу шкіл 7 досвідчених комуністів-педагогів [11, ф. 1, оп. 214, спр. 606, арк. 179], то в 1965 році — 13 [13, ф. 15, оп. 10, спр. 99, арк. 51].

Заслуговує на увагу досвід роботи відділу шкіл Ізюмського міськкому Компартії України Харківської області, відділ шкіл Білоцерківського міськкому Компартії України Київської області [11, ф. 1, оп. 214, спр. 606, арк. 3] та інші. Інструктори позаштатних відділів надавали практичну допомогу секретарям парторганізацій шкіл в питаннях ведення партійного господарства, готували питання на бюро, узагальнювали досвід роботи шкільних парторганізацій [11, ф. 1, оп. 214, спр. 606, арк. 31].

Створювалися й інші форми громадських засад у партійній роботі: шкільні комісії, комісії по народній освіті, по організаційно-партійній роботі та інші [11, ф. 16, оп. 214, спр. 606, арк. 78, 43, 29], які подавали безпосередню допомогу шкільним парторганізаціям. Так, комісія по організаційно-партійній роботі Амур — Нижньодніпровського райкому партії Дніпропетровська з метою вивчення практики роботи шкільних парторганізацій перевірила 13 шкіл району. Про наслідки перевірки комісія повідомила на парт-

¹ Таблиця складена на основі матеріалів ПА ІІП ЦК Компартії України [ф. 1, оп. 214, спр. 606, арк. 68, 74, 28, 39, 97, 122].

² З них 7 — позаштатні відділи шкіл і вузів.

бюро і нарадах вчителів. За пропозицією комісії, це питання обговорювалося також на бюро райкому партії в присутності директорів і секретарів парторганізацій шкіл району [11, ф. 1, оп. 214, спр. 606, арк. 24].

Завдяки цим та іншим заходам парторганізації шкіл значно підвищили вимогливість до комуністів за доручені ділянки роботи. Аналіз роботи шкільних парторганізацій Кіровоградської, Полтавської, Дніпропетровської та інших областей республіки свідчить про те, що на партзборах розглядалися питання про поширення передового досвіду комуністів — [14, ф. 47, оп. 21, л. 15], практикувалися звіти учителів-комуністів про виконання ними партійних і громадських доручень [12, ф. 1847, оп. 1, спр. 27, л. 21] та інформації про виконання прийнятих рішень [15, ф. 2873, оп. 1, спр. 12, арк. 17].

Зміцнення шкільних парторганізацій, підвищення рівня партійної роботи в школах дали змогу Компартії України посилити політичну і організаторську роботу серед учителів. Найпоширенішими формами ідейно-політичного гарту учителя, підвищення його педагогічної майстерності були вечірні університети марксизму-ленінізму при міськкомках партії, теоретичні конференції, семінари, гуртки, педагогічні читання, а також вивчення марксистсько-ленінської теорії за індивідуальними планами. Тільки в Кіровоградській області в 1963/64 навчальному році у школах працювало 300 теоретичних семінарів і гуртків, в яких брало участь близько 7 тисяч вчителів [10, 1964, № 9, с. 79]. Кожного року в республіканських, обласних, міських і районних «Педагогічних читаннях» і науково-практичних конференціях в середньому брало участь близько 3 тисяч учителів, вихователів, піонервожатих та інших працівників народної освіти. В 1966 році у республіці діяло 23 університети педагогічних знань, якими було охоплено близько 50 тисяч учителів [6, с. 94].

Запровадження в школах такого предмета, як суспільствознавство, вимагало розширення філософських, педагогічних і політичних знань учителів. З цією метою при райкомках партії були створені постійно діючі семінари для учителів історії і суспільствознавства. Партійні організації на місцях залучали до ідеологічної роботи з учителями відповідальних партійних і радянських працівників, вчених, комсомольських, профспілкових працівників, керівників підприємств.

Контролюючи навчання педагогів, заслуховували їх звіти на бюро райкомів партії. Так, в Полтавській області на бюро Лубенського райкому партії розглядалося питання «Про ідейно-політичний рівень учителів Засульської середньої школи» [13, ф. 15, оп. 10, спр. 131, арк. 144]. Парторганізації в свою чергу заслуховували звіти окремих учителів на партійних зборах, засіданнях педагогічних рад.

Ідейно-політичне навчання учительських кадрів пов'язувалось з завданнями ідеологічної роботи партії серед трудящих.

Так, на факультетах атеїзму при вечірніх університетах марксизму-ленінізму, семінарах і гуртках з наукового атеїзму в школах з учителів готувалися лектори-атеїсти для проведення антирелігійної пропаганди серед населення. Крім цього, в кожній парторганізації були відповідальні за організацію атеїстичної роботи. В результаті цього та інших заходів шкільні парторганізації покращали антирелігійну роботу серед населення. Наприклад, завдяки індивідуальній роботі з віруючими, яку проводив колектив Бутенківської середньої школи Кобеляцького району, близько 80 сімей познімали ікони [13, ф. 15, оп. 10, спр. 31, арк. 133].

Як висококваліфіковані ідеологічні кадри республіки, учителі-комуністи широко залучались обкомами, міськкоматами, райкоматами партії до пропагандистської роботи в мережі партійної і комсомольської політосвіти, до пропаганди рішень партійних з'їздів, пленумів, обиралися депутатами місцевих Рад, Верховної Ради УРСР, були активними членами товариства по розповсюдженню політичних і наукових знань, агітаторами. Тільки в Харківській області понад 10 тисяч вчителів сільських шкіл працювали агітаторами і пропагандистами, керували сільськими лекторіями, очолювали місцеві відділення товариства по поширенню політичних і наукових знань [11, ф. 1, оп. 222, спр. 60, арк. 46].

Особливого значення надавалося тематичній спрямованості лекційної пропаганди учителів. Внаслідок цього значно збільшилася кількість проведених лекцій з марксистсько-ленінської філософії, з наукового атеїзму, з історії КПРС. Наприклад, в 1967 році з історії партії лекторами первинних парторганізацій товариства «Знання» Гадяцької школи № 1, Веприцької та Лютенської середньої школи Гадяцького району було прочитано 85 лекцій [13, ф. 15, оп. 13, спр. 97, арк. 127].

Враховуючи, що в пропагандистській роботі важливе значення має приклад керівників педагогічних колективів, райкоми партії залучали директорів шкіл до роботи агітаційно-пропагандистських груп — «ленінські п'ятниці». Керівниками цих груп були секретарі і завідувачі відділами райкомів партії, голови райвиконкомів та їх заступники. Тільки в м. Харкові в 1966 році працювала 51 агітаційно-пропагандистська група.

Внаслідок постійної уваги Компартії України до зростання воєнничої комуністичної партійності радянського вчителя останні на партзборах беруть на себе більш високі особисті зобов'язання по лекційній пропаганді. Так, якщо в 1962 році на партзборах шкіл Кіровоградської області брались зобов'язання прочитати кожному вчителю не менше 4-х лекцій за рік [15, ф. 2815, оп. 1, спр. 6, арк. 24], то в 1966 році — не менше 10 лекцій [15, ф. 1966, оп. 1, спр. 20, арк. 18], тобто в 2,5 рази більше, що свідчить про зростання ідейно-політичної свідомості вчителів. Багато лекторів-учителів республіки читало по 50—60 лекцій за рік кожен [13, ф. 15, оп. 10, спр. 80, арк. 45].

За ініціативою шкільних парторганізацій, на Україні широко розгорнувся корисний почин учителів-комуністів, які на громадських засадах допомагали парторганізаціям проводити масово-політичну і культурно-освітню роботу. Вчителі працювали керівниками теоретичних семінарів в колгоспах, були редакторами багатотиражних газет, редакторами місцевого радіомовлення, керівниками народних університетів, народних музеїв.

Таким чином, в період між ХХІІ і ХХІІІ з'їздами партії з метою організаційного та ідейного зміцнення шкільних парторганізацій партійні комітети республіки запроваджували різноманітні форми роботи: удосконалення структури первинних парторганізацій шкіл, залучення кращих учителів до лав Комуністичної партії, поліпшення якісного складу секретарів парторганізацій, запровадження громадських засад в партійній роботі, підвищення ідейно-політичного рівня учителів-комуністів та ін. Завдяки цьому парторганізації в школах значно зросли, ідейно і організаційно зміцніли, збагатилися досвідом організаторської і політичної роботи. Надання ХХІV з'їздом КПРС шкільним парторганізаціям права контролю діяльністю адміністрації ще вище піднесло їх роль і значення як низових ланок партії у здійсненні величних завдань комуністичного виховання учнівської молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ленін В. І. Твори, т. 31, с. 327—238.
2. Матеріали ХХІV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1971. 263 с.
3. Матеріали ХХІІІ з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1966. 303 с.
4. Нариси історії Комуністичної партії України. К., Політвидав України, К., 1971. 675 с.
5. Ленінське вчення про культурну революцію та його здійснення на Україні, К., Вид-во Київського ун-ту, 1970. 365 с.
6. З а в а д с к а я О. А. Развитие общеобразовательной школы Украины в период строительства коммунизма (1954—1968 гг.) К., Изд-во Киевского ун-та, 1969. 226 с.
7. Народный учитель. К., «Рад школа», 1970. 295 с.
8. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР. 1917-1967 рр. К., 1967. 482 с.
9. «Партійная жизнь».
10. «Комуніст України».
11. Партійний архів Інституту історії партії ЦК Компартії України.
12. Партійний архів Харківського обкому Компартії України.
13. Партійний архів Полтавського обкому Компартії України.
14. Партійний архів Дніпропетровського обкому Компартії України.
15. Партійний архів Кіровоградського обкому Компартії України.

**ДЕЯКІ ФОРМИ ПАРТІЙНОЇ РОБОТИ ПО
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ГОСПОДАРСЬКОМУ ЗМІЦНЕННЮ КОЛГОСПІВ
(На матеріалах Полтавської, Сумської, Харківської
областей. 1966—1970 рр.)**

У програмі КПРС, прийнятій XXII з'їздом партії, записано: «Створення, поряд з могутньою промисловістю, процвітаючого, всебічно розвинутого і високопродуктивного сільського господарства — обов'язкова умова побудови комунізму» [2, с. 65—66]. Цілком зрозуміла та виняткова увага, яку партія приділяє останніми роками розвитку сільського господарства. Складність і труднощі розвитку цієї галузі обумовлені об'єктивними і суб'єктивними факторами. Практичне розв'язання багатьох проблем сільськогосподарського розвитку викликає природну зацікавленість досліджувачів. За порівняно короткий відрізок часу з'явився ряд значних праць [18], в яких розглядаються важливі проблеми розвитку сільського господарства на сучасному етапі, керівництво партією зміцненням союзу робітничого класу і селянства, процес зміни соціальної структури сільського населення, трудові ресурси села, перспективи дальшого зростання виробництва сільськогосподарської продукції тощо. Але є багато аспектів цих і не названих нами проблем у галузі розвитку сільського господарства, які ще не повністю вивчені, досліджені і висвітлені в історично-партійній літературі.

В даній статті робиться спроба в деякій мірі заповнити прогалину у визначенні напрямків діяльності КП України в організаційно-господарському зміцненні колгоспів у роки восьмої п'ятирічки.

Відправним моментом нового курсу політики партії у галузі сільського господарства на сучасному етапі закономірно вважається березневий (1965 р.) Пленум ЦК КПРС, вироблені заходи на якому стали складовою (аграрною) частиною нової економічної реформи, що наполегливо втілюється в життя з 1965 р. Вона розрахована на довгочасну перспективу. Її мета — прискорити темпи розвитку всіх галузей народного господарства країни. Пленум зазначив, що «успішне здійснення накреслених партією заходів по дальшому зміцненню економіки колгоспів і радгоспів, підвищенню матеріальної заінтересованості трудівників села в результатах праці вимагає корінного поліпшення роботи всіх партійних, радянських, господарських, комсомольських і профспілкових організацій» [3, с. 39].

Велику організаційно-масову роботу по виконанню постанови березневого (1965 р.) і наступних пленумів та рішень XXIII з'їзду КПРС і XXIII з'їзду Компартії України проводив ЦК Компартії України, прийнявши ряд постанов, багато з яких стали основою для удосконалення і поліпшення практики роботи парторганізацій по мобілізації трудівників села на виконання цих завдань, Тіль-

ки за останній час, як відзначалось на червневому (1971 р.) Пленумі ЦК Компартії України [9, 1971, 25 черв.], на засіданнях Політбюро і секретаріату ЦК було заслухано 164 звіти партійних комітетів, з них 88 (або понад 50% всіх розглянутих) — з питань партійного керівництва сільським господарством і промисловістю, 36 — організаційно-партійної і 40 — ідейно-політичної роботи. Політбюро і Секретаріат ЦК розглянув роботу 35 первинних парторганізацій. Особливо велике мобілізуюче значення мала постанова листопадового (1966 р.) Пленуму ЦК Компартії України «Про завдання партійних організацій по дальшому поліпшенню організаторської роботи і перевірки виконання рішень партії і уряду». Керуючись постановами ЦК КПРС і ЦК Компартії України, обкоми, міськкоми, райкоми і первинні партійні організації в центрі уваги своєї роботи ставили питання піднесення активності широких мас на здійснення господарсько-політичних завдань, систематичного контролю за виконанням рішень партії і своїх власних рішень, за добір, розстановку і виховання кадрів [5, ф. 1, оп. 240, од. зб. 246, арк. 2—102]. Велике піднесення партійно-масової роботи парторганізацій і трудовий ентузіазм сільських трудівників викликали скликання, робота і прийняті рішення XXIII з'їзду КПРС. Як в період підготовки, так і після закінчення з'їзду в партійних організаціях відбувалося обговорення матеріалів з'їзду на відкритих зборах, конференціях і партактиві. У Полтавській області, наприклад, до 10 березня 1966 р. у 2288 парторганізаціях відбулися відкриті партійні збори, на яких були присутніми 212 378 комуністів і безпартійних. При обговоренні Директив XXIII з'їзду КПРС до п'ятирічного плану розвитку народного господарства СРСР на 1966—1970 рр. виступило 15 547 чоловік. Відбулися 2351 збори колективів трудящих, в яких взяли участь 199 489 чоловік і виступило 10 705 учасників. У Сумській області на відкритих партзборах були присутні 53 990 комуністів і 57 497 безпартійних. На них виступило 12 955 чоловік. Проект Директив був обговорений на 946 зборах трудящих, в яких взяли участь 124 926 чоловік і виступило 4 303 присутніх. Крім того, відбулося 19 зборів міського і районного активу. З присутніх 5 420 чоловік виступило 189. У Харківській області було проведено 2790 партзборів, в яких взяло участь 223 008 чоловік і виступило 18 996. Було проведено 1327 зборів трудящих. Із 157 617 присутніх виступило 8009. Було також проведено 24 пленуми і актива райкомів партії, в яких взяло участь 7883 чоловіка [5, ф. 1, оп. 241, од. зб. 358, арк. 127—154].

З великим піднесенням пройшли обласні партійні активи. На них з доповідями про підсумки роботи з'їздів партії виступили делегати з'їздів, перші секретарі обкомів. 13 квітня 1966 р. відбулися збори активу Харківської обласної парторганізації, на яких з доповіддю «Про підсумки роботи XXIII з'їзду КПРС і XXIII з'їзду КП України та завдання обласної партійної організації» виступив делегат цих з'їздів перший секретар Харківського обкому партії Г. І. Ващенко. Партактиви обласних партійних організацій

пройшли в Полтавській, Сумській областях. Збори активів, прийняття на них рішень стало мобілізуючою ланкою в системі заходів, які проводилися парторганізаціями по піднесенню активності трудящих.

У цей час на порядку денному засідань бюро обкомів переважали питання, пов'язані з безпосереднім аналізом діяльності партійних організацій по виконанню рішень березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС, XXIII з'їзду КПРС і XXIII з'їзду Компартії України, питання організаторської ролі райкомів, первинних парторганізацій колгоспів та інших виробничих сільськогосподарських установ і організацій. Так, на бюро Харківського обкому 26 червня 1965 р. розглядалося питання «Про організаторську роботу Барвінківського райкому партії по виконанню рішень березневого Пленуму ЦК КПРС», 16 листопада 1966 р. — «Про хід виконання рішень XXIII з'їзду КПРС Великобурлуцьким райкомом партії по дальшому підвищенню рівня організаційно-партійної роботи», 17 червня 1966 р. — «Про стиль і методи роботи Вовчанського райкому КП України». Постановка таких питань, глибокий аналіз діяльності партійних організацій при їх підготовці на бюро обкомів, принциповий, діловий хід їх обговорення, прийняття конкретних заходів і постанов, спрямованих на підвищення ефективності, удосконалення форм партійної роботи — характерна риса методів партійно-організаційної роботи на той час.

Обговоривши, наприклад, роботу Барвінківського райкому партії, бюро Харківського обкому на основі глибокого аналізу констатувало, що в Барвінківській партійній організації в підготовці і проведенні окремих пленумів допускається багато формалізму. Відзначалося, що питання про роботу партійних організацій на Пленумі готуються поверхово, без належного аналізу, в основному силами штатного апарату, а тому і справжнього обговорення не виходить. Як приклад, наводився розгляд роботи партійних організацій колгоспів «40 лет Октября», ім. Котовського, «Родина», коли в обговоренні даного питання виступив лише один комуніст [7, ф. 2, оп. 133, од. зб. 35, арк. 9—13]. Таке становище було і в деяких парторганізаціях Великобурлуцького району [7, ф. 2, оп. 133, од. зб. 13, арк. 23, 25]. Комуністи Барвінківської партійної організації зробили із постанови належні висновки. Зусиллями партійних організацій, партійного апарату недоліки в організаційній роботі були усунені. Більше того, надалі нагромаджувався позитивний досвід у підготовці і проведенні пленумів райкому і партійних зборів, у посиленні контролю за роботою колгоспів. Про все цінне з цього досвіду згодом поділився на сторінках обласної газети перший секретар Барвінківського райкому партії М. І. Ткаленко. Він підкреслював, що в практиці партійної організації використовують таку форму, як систематичне заслуховування звітів комуністів на партійних зборах і в партійних комітетах про виконану ними виробничу і громадську роботу. «Тільки в первинних парторганізаціях і в партгруппах в 1971 р., — пише М. І. Ткаленко, — зві-

тувало майже 500 комуністів. В обговоренні виступило більше двох тисяч чоловік. Слід підкреслити зросло значення загальних зборів колективів як школи виховання свідомої дисципліни праці, утвердження норм і вимог комуністичної моралі [11, 1972, 15 березня]. Характерно і те, що в стилі роботи обкомів все в більшій мірі став проявлятися науковий підхід, глибоке вивчення соціально-економічних явищ і процесів, всебічний облік досвіду трудящих мас, безпосередніх виконавців тих величезних завдань, які були накреслені ХХІІІ з'їздом партії.

Зміни стилю роботи обкому партії можна бачити на прикладі партійної організації Сумської області. До ХХІІІ з'їзду КПРС тут партійні комітети розглядали головним чином виробничо-господарчі питання. Причому, як правило, в прийнятих рішеннях детально розписувався перелік заходів, необхідних для виконання при проведенні чергових господарських сезонних кампаній. Тут, якщо це стосувалось весняної посівної кампанії, можна знайти і строки сівби тієї чи іншої культури, і норми висіву, і систему агрозаходів, яку необхідно провести, щоб одержати високий врожай, і порядок догляду за посівами тощо. Якщо це стосується тваринництва, то тут можна знайти відповідь на питання про організацію утримання худоби, її годування, поїння, доїння, прогулянку. Після жовтневого (1964 р.) і наступних Пленумів ЦК КПРС і особливо ХХІІІ з'їзду партії практика постановки, організації обговорюваних питань на парткомах і характер прийнятих рішень зазнає істотних, якісних змін. Ось, наприклад, які питання в той час обговорює на своїх засіданнях бюро Сумського обкому партії: «Робота Тростянецького райкому КП України по зміцненню партійних груп», «Діяльність Середино-Будського райкому по посиленню ролі первинних партійних організацій у розв'язанні завдань господарчого і культурного будівництва», «Керівництво Шосткинського райкому КП України партійними організаціями колгоспів», «Підбір, розстановка і виховання кадрів у Глухівському районі». Це свідчить про зміну в стилі роботи обкому, яка намітилася після ХХІІІ з'їзду партії. «Обком партії вбачає своє керівництво сільським господарством, — пише перший секретар Сумського обкому партії О. І. Іщенко, — не в тому, щоб давати на кожний випадок вказівки працівникам сільськогосподарських органів, головам колгоспів, втручатися в їх щоденні справи, а перш за все, в тому, щоб піднімати в них відповідальність за свою справу, зміцнювати віру в свої сили і великі можливості, надихати людей, підтримувати їх в усіх корисних починаннях» [5, ф. 1, оп. 241, од. зб. 4, арк. 20, 102].

У практиці партійної роботи підготовка і прийняття рішень було не самоціллю, а напрямком у досягненні мети. Досягнення успіху у виконанні накреслених завдань залежить від того, як здійснюється контроль за виконанням прийнятих постанов і резолюцій. Розглядуваний період відрізняється тим, що крен у роботі парткомів і парторганізацій все більше змі-

щується в бік посилення контролю за виконанням прийнятих рішень.

Покращанням практики і системи контролю займається уся ланка партійної структури. «Якщо раніше рішення направлялися у відділи обкому партії,— підкреслював перший секретар Харківського обкому партії Г. І. Ващенко,— контролювалися і закривалися на їх розсуд, то з 1966 р. не закриваються доти, доки не будуть повністю виконані» [15, с. 191]. Такий порядок контролю став характерним для багатьох райкомів партії, партійних організацій. Посилення контролю за виконанням прийнятих рішень позитивно позначилися на результатах роботи. Наприклад, аналіз діяльності Нововодолазького райкому Харківської області стверджує, що тут досягнуті успіхи стали можливі саме завдяки великій організаційній роботі парторганізацій і, перш за все, посиленню контролю за виконанням своїх рішень [11, 1972, 2 серп.]. Аналогічно діяли і в первинних парторганізаціях. «Партійна організація колгоспу «Шлях Леніна» Нововодолазького району,— зазначає перший секретар райкому,— прийнявши те чи інше рішення, не знімає його з контролю, поки воно остаточно не буде виконано» [12, 1970, 9 лип.]. Говорячи про успіхи колгоспу «Красное знамя» цього ж району, секретар парткому В. А. Сотников писав у газеті «Ленінець»: «Все це стало наслідком того, що за виконанням прийнятого рішення був здійснений контроль» [12, 1969, 4 черв.; 1970, 23 черв.]. Такий перехід до виконання рішень дав можливість Нововодолазькому району досягти помітних успіхів у піднесенні колгоспного виробництва. Досить сказати, що середньорічна врожайність зерна за 1966—1970 рр. у порівнянні з 1961—1965 рр. підвищилась на 6, 3 ц з га або на 41 процент, цукрових буряків на 61, 9 ц. Виробництво молока зросло на 37 процентів, м'яса — на 48,2 процента і яєць — утричі [12, 1970, 12 груд.; 1971, 11 берез.]. Ці досягнення перевищують середньообласні показники за даний період.

Організаційно-господарське зміцнення колгоспного виробництва залежить від якісного і кількісного складу керівних кадрів спеціалістів сільського господарства. Партійне керівництво сільським господарством органічно поєднує роботу добору, підготовки, виховання кадрів керівників і спеціалістів колгоспного виробництва. В. І. Ленін учив партію, що необхідно «поставити широко, планомірно, систематично і відкрито справу добору найкращих працівників по господарському будівництву, адміністраторів і організаторів спеціального і загального, місцевого і загальнодержавного масштабу» [1, т. 32, с. 354]. Спираючись на ленінське вчення, партія на всіх етапах соціалістичного і комуністичного будівництва надавала виключно великого значення питанням добору, підготовки і виховання кадрів. XXIII з'їзд КПРС вказував, що «справу добору і виховання кадрів треба піднести на загальнопартійний, загальнодержавний рівень» [4, с. 334].

Виконуючи рішення ХХІІІ з'їзду і наступних пленумів ЦК КПРС, парторганізації приділяли все більше уваги роботі з кадрами. Так, Харківський обком партії практикував частіше обговорювати на засіданнях пленумів і бюро звіти райкомів партії, вузівських парторганізацій з питань про кадри. Наприклад, 6 вересня 1966 р. бюро обкому обговорило питання «Про хід виконання рішень ХХІІІ з'їзду КПРС у Балаклійському районі» [7, ф. 4, оп. 135, од. зб. 42, арк. 82], 25 грудня — «Про затвердження плану підготовки і підвищення кваліфікації керівних кадрів колгоспів і радгоспів на факультеті підвищення кваліфікації при Харківському сільгоспінституті ім. Докучаєва в 1966/67 н. р.» [7, ф. 2, оп. 133, од. зб. 41, арк. 6]; трохи раніше — «Про серйозні недоліки в навчально-виховній роботі в Липковатівському сільськогосподарському технікумі» [7, ф. 10924, оп. 2, од. зб. 19, арк. 87—93]. Секретарі обкому партії Г. І. Ващенко, С. В. Луценко неодноразово бували в харківських вузах і технікумах і на місці подавали партійним організаціям навчальних закладів безпосередню допомогу в організації покращення якості підготовки спеціалістів сільського господарства [13, 1970, № 10, с. 116].

Багато уваги цьому питанню приділяли Полтавський і Сумський обкоми партії. Тим більше, що в деяких господарствах цих областей відчувалася гостра нестача кваліфікованих кадрів. Полтавський обком партії 7 травня 1965 р. відзначив, що «в господарствах районів області немає жодного інженера. В Пирятинському, Зінківському і Полтавському районах на 3—4 колгоспи припадає по одному техніку» [6, ф. 15, оп. 19 од. зб. 15, арк. 64]. Не випадково, що з 1959 по 1966 рік майже на кожному пленумі Полтавського обкому партії обговорювалися питання про зміцнення колгоспів керівними працівниками і спеціалістами [17, с. 405].

Конкретніше займалися питанням кадрів райкоми партії, колгоспні партійні організації. Повчальний досвід роботи з кадрами надбав Миргородський райком на Полтавщині. Тут у січні 1959 р. тільки половина голів колгоспів і третина спеціалістів сільського господарства мала вищу і середню освіту [6, ф. 15, оп. 11, од. зб. 3, арк. 18]. У 1961 р. в районі зустрічалися колгоспи, в яких не було жодного спеціаліста з вищою або середньою освітою. У роки восьмої п'ятирічки райком партії, парторганізації колгоспів систематично, цілеспрямовано, конкретно вирішували питання підготовки, розстановки і виховання кадрів. Цінним у роботі миргородців було прагнення вирішувати ці питання на науковій основі. У кожному господарстві і в цілому по району складалися трирічні плани підготовки керівних кадрів. Ними передбачалося за цей період повністю забезпечити господарства, особливо, середню ланку сільськогосподарського виробництва, спеціалістами, які готуються у вищих та середніх навчальних закладах на кошти колгоспів і радгоспів.

У результаті прийнятих партією заходів, посилення уваги партійних, радянських органів і громадських організацій в роки

восьмої п'ятирічки відбулися великі зрушення в галузі покращання якісного складу керівних працівників колгоспів, збільшення числа спеціалістів сільського господарства, механізаторських кадрів. У порівнянні з минулою п'ятирічкою, в 1966—1970 рр. різко зросло число спеціалістів. Так, якщо в 1961—1965 рр. щорічний приріст спеціалістів у колгоспах і радгоспах України складав 7 тисяч чоловік, то в наступній п'ятирічці він дорівнював 12,2 тисячі [8, ф. Р—27, оп. 43, од. зб. 144, арк. 3]. Істотно змінився за ці роки якісний склад голів колгоспів, що видно з нижче наведеної таблиці:

Області	1965 р.				1970 р.			
	Загальна кількість голів колгоспів	з них			Загальна кількість голів колгоспів	з них		
		з вищою освітою	з середньою освітою	практики		з вищою освітою	з середньою освітою	практики
Полтавська	564	137	319	108	547	207	285	55
Сумська	449	85	251	113	425	144	228	53
Харківська	519	107	265	147	352	145	153	54

Отже, протягом 1965—1970 рр. відбулося значне покращання якісного складу голів колгоспу у Полтавській, Сумській і Харківській областях. У кожній з наведених областей, по-перше, навіть при загальному скороченні числа колгоспів серед голів колгоспів виріс прошарок з вищою освітою; по-друге, більше, ніж у двічі (а в Харківській області майже утричі), зменшилася кількість голів колгоспів, що мають початкову освіту (практиків). Таке зрушення в якісному складі основної керівної ланки в кооперативному секторі слід вважати як правомірне позитивне явище. І все ж серед голів колгоспів ще залишається значний прошарок так званих практиків. І це в той час, коли сільське господарство швидкими темпами іде по шляху індустріалізації, коли методи керівництва, форми організації праці переводяться на наукові основи. Правда, дехто із дослідників прагне в якійсь мірі виправдати таке явище наявністю серед керівного складу сільськогосподарських працівників великого числа практикантів [16, 1971, № 1, с. 41].

Діяльність партійних організацій, спрямована на організаційно-господарське зміцнення колгоспів, дала змогу досягти помітних успіхів у піднесенні колгоспного виробництва і покращання на цій основі матеріального і культурного рівня трудівників села. Так, в Полтавській області за 1966—1970 рр. валовий збір озимої пшениці збільшився на 131,4%, виробництво м'яса (в живій вазі) виросло

[14, с. 20—30] на 142,9%, свинини — 135,6%, молока — 124,1%, яєць — 207,1%. На Харківщині середня урожайність зернових за 1966—1970 рр. збільшилася на 4,4 ц, виробництво м'яса виросло на 40%, молока — на 33%, яєць — на 58% [11, 1971, 3 лют.]. Помітних успіхів досягли трудівники Сумщини. Середньорічне виробництво зерна за 1966—1970 рр. у порівнянні з минулою п'ятирічкою збільшилось на 11,6%, молока — на 33,3%, м'яса — на 44%, яєць — на 96,5% [10, 1970, 25 груд.].

Використання накопиченого досвіду організаційно-партійної роботи в досліджуваній період позначилося на успішному виконанні завдань XXIV з'їзду КПРС, про що свідчать підсумки третього, вирішального року дев'ятої п'ятирічки, коли колгоспи і радгоспи України вперше продали державі понад мільярд пудів хліба.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ленін В. І. Наказ від РПО (Ради Праці і Оборони) місцевим радянським установам. Проект. — Твори, т. 32, с. 342—364.
2. Програма Комуністичної партії Радянського Союзу. К., Політвидав України, 1961. 126 с.
3. Брежнев Л. І. Про невідкладні заходи по дальшому розвитку сільського господарства СРСР. К., Політвидав України, 1966.
4. Брежнев Л. І. Ленінським курсом. Промови і статті, т. 1, К., 1971.
5. ПА ЦК Компартії України.
6. Партархів Полтавського обкому Компартії України.
7. Партархів Харківського обкому Компартії України.
8. Архів Міністерства сільського господарства УРСР.
9. «Радянська Україна».
10. «Ленінська правда». Орган Сумського обкому Компартії України та обласної Ради депутатів трудящих.
11. «Соціалістична Харківщина».
12. «Ленінець» — орган Нововодолазького районного комітету Компартії України та районної Ради депутатів трудящих Харківської області.
13. «Український історичний журнал».
14. Розвиток сільського господарства Полтавщини в роки восьмої п'ятирічки (1966—1970 рр.). Полтава, 1971.
15. Ващенко Г. І. Партийная организация и технический прогресс — В сборнике «Совершенствовать стиль и методы партийной работы». М., 1970.
16. Денисов Ю. П. Кадры председателей колхозов в 1950—1968 гг., — «История СССР», 1971, № 1.
17. Нариси історії Полтавської обласної партійної організації. Х., «Прапор» 1970
18. «Історія Української РСР» (т. II, К., 1969); «Історія селянства Української РСР» (т. II, К., 1967); «Соціалістична перебудова і розвиток сільського господарства Української РСР» (т. II, К., 1968); «Советское крестьянство» (М., 1970); «Сельское хозяйство СССР на современном этапе» (М., 1972); Трудяще селянство на шляху до комунізму. (К., 1971); Беренштейн Л. Ю. В авангарді трудівників села. (Колгоспні і радгоспні партійні організації України між XX і XXIII з'їздами КПРС). К., 1968. його ж. — Комуністична партія — організатор масового колгоспного руху в країні. К., 1968; Кожухало І. П. XXIII з'їзд КП України. К., 1968, його ж — Економічна політика КПРС на сучасному етапі. К., 1971; Шул'га І. В. Зміцнення союзу Серпа і Молота К., 1967.

19. Таблиця складена за матеріалами: ПА ІПП ЦК Компартії України, ф. 1, т. 241, од. зб. 49, арк. 9; архіву Міністерства сільського господарства УРСР ф. Р—27, оп. 43, од. зб. 144, арк. 1; од. зб. 4, арк. 8; од. зб. 142, арк. 3.

Л. І. ХАЗІЄВА

**ДО ПИТАННЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ ПО
ВПРОВАДЖЕННЮ НАУКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ НА ПРОМИСЛОВИХ
ПІДПРИЄМСТВАХ (1966—1970 рр.)**

Важливим етапом у розвитку наукової організації праці стала восьма п'ятирічка. За технічним рівнем виробництва, за кваліфікацією кадрів робітників та інженерно-технічних працівників, зазначалося у Звітній доповіді ЦК КПРС XXIII з'їздові, радянська промисловість вийшла на передові позиції. «Але багато наших підприємств,— говорилося в доповіді,— на жаль, все ще серйозно відстають щодо організації виробництва, покликаної з'єднати техніку і людей в єдиному виробничому процесі. Ось чому одним з першочергових народногосподарських завдань висувається питання про впровадження на всіх наших підприємствах наукової організації виробництва і праці, яка відповідає вимогам сучасного науково-технічного прогресу» [1, с. 41]. Поеднуючи в єдиному виробничому процесі техніку і людей, наукова організація праці покликана забезпечити найраціональніше використання трудових і матеріальних ресурсів, дальше підвищення продуктивності праці, сприяти створенню таких виробничих умов, які б забезпечили збереження здоров'я людини — основної продуктивної сили суспільства.

Керуючись рішеннями XXIII з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу, постановою ЦК КПРС (серпень 1967 р.) про роботу Свердловської обласної та Рибінської міської партійних організацій по впровадженню НОП у промисловості та підвищенню культури виробництва [4, 1967, 20 верес.], комуністи України розгорнули велику роботу по розвитку наукової організації праці в республіці.

Виконання цього завдання були підкорені різноманітні форми організаційної і політичної роботи. Проблеми НОПу обговорювались на бюро і пленумах обласних, міських, районних комітетів Компартії України, в первинних партійних організаціях, з ініціативи партійних органів створювалися інститути наукової організації праці, що діяли на громадських засадах, лабораторії, творчі бригади; на теоретичних конференціях та семінарах розглядалися питання, пов'язані із завданням парторганізацій по впровадженню наукової організації праці на підприємствах; інженерно-технічний персонал, службовці і робітники були залучені в школах НОПу і управління виробництвом; наукова організація праці широко пропагувалася за допомогою радіо, телебачення, преси.

Активно взялися за наукову організацію праці колективи промислової Донецької області. Уже в 1966 р. на заводах і шахтах цим займалося 347 рад і 2268 творчих груп, в яких працювали тисячі виробничників [2, 1966, № 10, с. 55].

Посилили свою увагу до НОПу і управління виробництвом партійні організації машинобудівних заводів Донеччини. Так, партійний комітет Новокраматорського машинобудівного заводу почав з удосконалення структури конструкторських відділів і зміцнення їх висококваліфікованими спеціалістами. В 1966 р. тут створили вісім спеціалізованих конструкторських відділів по проектуванню прокатного, гірничорудного, ковальсько-пресового і металургійного устаткування, редукторобудування, змащування і гідроприводу, електроприводу і розрахунково-експериментальних робіт. Спеціалізовані конструкторські відділи почали глибше цікавитися роботою своїх машин у замовників, більше приділяли уваги надійності і довговічності окремих вузлів та агрегатів.

Важливою проблемою заводу було поліпшення управління виробництвом і підвищення ефективності інженерної праці. Партійний комітет заслухав питання про заходи щодо поліпшення планування і управління виробництвом і прийняв конкретне рішення. В ньому передбачалося створити власний інформаційно-обчислювальний центр, централізувати службу оформлення і розмноження технічної документації, поліпшити структуру заводських планових органів [2, 1966, № 10, с. 58]. Втілення в життя цих заходів сприяло дальшому розвитку наукової організації праці на підприємстві.

Уже на початку восьмої п'ятирічки на заводі діяли лабораторія НОПу, кущовий відділ електроніки і автоматики, оснащений обчислювальними машинами, відділ розрахунково-експериментальних робіт, машинолічильна станція. В цехах працювало 30 творчих бригад, що об'єднували близько 500 спеціалістів, передовиків виробництва. З метою популяризації наукової організації праці партійна організація провела спеціальні семінари з керівниками творчих бригад, заступниками начальників цехів. Відбувся також семінар секретарів партійних організацій цехів і відділів, на якому обговорювалося питання про роль парторганізацій у застосуванні НОПу на заводі. Для пропагандистів і слухачів шкіл комуністичної праці були прочитані лекції з методики розробки і впровадження наукової організації праці на робочих місцях. Заводська багатотиражка і цехові стінні газети регулярно висвітлювали питання, пов'язані з НОПом [2, 1966, № 10, с. 59].

Велику увагу НОПу приділили партійні організації Жданівського заводу важкого машинобудування, Краматорського заводу важкого верстатобудування, Дружківського, горлівського імені С. М. Кірова, донецького імені 15-річчя ЛКСМУ та інших машинобудівних заводів. Наприклад, партійний комітет горлівського заводу імені С. М. Кірова, поряд з іншими проблемами НОПу займався питанням економного використання робочого часу керівників

цехів і служб. Лабораторія наукової організації праці, керівництво заводу, цехів, служб і відділів розробили картограму проведення загальнозаводських заходів. Здійснення їх дало можливість скоротити нераціональні витрати часу керівних працівників підприємства [2, 1966, № 10, с. 60].

Надаючи великого значення впровадженню НОПу у всі сфери виробництва, Донецький обком Компартії України систематично обговорював питання наукової організації праці на бюро і секретаріаті, виносив їх на розгляд партійно-господарських активів, обласних семінарів працівників промисловості. Для координації дій і методичного керівництва впровадженням НОПу, найважливішими економічними і соціологічними дослідженнями з ініціативи обкому партії в кінці 1966 р. в Донецьку було створено громадський Інститут соціологічних досліджень та НОПу на чолі з членом-кореспондентом АН УРСР О. М. Алимовим.

Значних успіхів добилися партійні організації Харківської області. Обком, міськкоми, райкоми, первинні парторганізації взяли свій контроль над впровадженням наукової організації праці. У червні 1966 р. обком партії скликав обласну економічну конференцію, на якій чільне місце посіли питання НОПу. У жовтні цього ж року бюро обкому прийняло рішення про створення міської постійно діючої виставки НОПу з показником примірних планів, методичних розробок з наукової організації праці, типових проектів організації робочих місць та інших матеріалів [8, ф. 2, оп. 133, од. зб. 43, арк. 13].

У грудні 1967 р. Харківський обком, проаналізувавши діяльність парторганізацій промислових підприємств Жовтневого району Харкова по впровадженню НОПу і підвищенню культури виробництва, відзначив позитивну роботу багатьох парторганізацій [8, ф. 2, оп. 135, од. зб. 33, арк. 95—98]. Створена при Жовтневому райкомі районна рада НОПу координувала розробку і затвердження планів, подавала методичну допомогу підрозділам підприємств, що займалися науковою організацією праці. Бюро райкому розробило план пропаганди і впровадження НОПу на підприємствах. За цим планом у травні 1967 р. була проведена техніко-економічна конференція на тему: «Продуктивність праці та НОП», у роботі якої взяли участь партійні і господарські працівники, передовики і новатори виробництва, вчені, спеціалісти по НОПу — всього близько 800 чоловік [8, ф. 2, оп. 135, од. зб. 33, арк. 100]. Райком організував для керівників агітколективів і пропагандистів семінари, на яких читалися лекції: «В. І. Ленін і наукова організація праці», «Суть і завдання НОПу на підприємстві», «НОП — на кожному робочому місці» тощо [8, ф. 58, оп. 38, од. зб. 36, арк. 12]. У листопаді 1967 р. пленум райкому обговорив питання «Про хід виконання рішень ХХІІІ з'їзду КПРС по впровадженню у виробництво наукової організації праці» [8, ф. 2, оп. 135, од. зб. 33, арк. 99].

Здійснення райкомом цих та інших заходів мало позитивне значення для дальшого розвитку і активізації роботи парторганіза-

цій промислових підприємств по розробці планів НОП і впровадженню їх у виробництво. Тільки за одинадцять місяців 1967 р. на підприємствах району було розроблено 91 план, впроваджено 45 планів, які охопили 1569 робочих місць. Економічний ефект становив 872 тис. крб. [9, ф. 2, оп. 135, од. зб. 33, арк. 99].

Від впровадження планів НОПу на промислових підприємствах Орджонікідзевського району Харкова в роки восьмої п'ятирічки одержано економічний ефект на суму понад 2 млн. крб. [7, черв., 1971, 12].

З метою залучення інженерно-технічних працівників, передовиків виробництва і робітників заводу «Серп і Молот» до розробки та впровадження планів наукової організації праці в цехах і відділах було створено 28 комплексних бригад, що об'єднали понад 300 чоловік. Партком провів спеціальні семінари з керівниками творчих бригад, заступниками начальників цехів по підготовці виробництва. Було організовано також семінар секретарів партійних організацій цехів і відділів, на якому обговорювалося питання про роль партійних організацій у застосуванні НОПу на заводі. Багатотиражна газета «Заводська правда» систематично висвітлювала питання, пов'язані з запровадженням наукової організації праці. Начальники цехів і відділів, їх заступники вивчали у спеціальних школах наукову організацію праці і автоматичні системи управління виробництвом [7, черв., 1971, 14].

Що дає НОП робітникові, можна простежити на прикладі ковальського цеху заводу. У 1967—1968 рр. він стримував роботу підприємства, не виконував плану: давалися взнаки організаційні неполадки, плінність кадрів. Проаналізувавши причини відставання, партком встановив, що в цеху необхідно поліпшити організацію виробництва, умови праці, механізувати допоміжні процеси. Комплексна бригада з робітників цеху, працівників відділів головного металурга та наукової організації праці розробили план, який був здійснений службами цеху: усунуто ручну працю на всіх транспортних операціях, різко підвищено культуру виробництва, механізовано контрольні операції. Всі ці заходи дали позитивні результати: ковальський цех став кращим на підприємстві, працював ритмічно, виконуючи план з усіх техніко-економічних показників. Плінність кадрів зменшилася удвічі, чотирнадцять робітників було переведено з допоміжних робіт на виробничі дільниці [5, 1971, 13 лют.].

Позитивно впливала на впровадження наукових методів організації праці і управління створена при міськкомі партії техніко-економічна рада, до складу якої увійшло близько 100 найдосвідченіших спеціалістів промисловості, відомих учених, новаторів виробництва, партійних працівників [6, 1966, 17 лип.]. Активну участь брала рада в підготовці питань на бюро і пленуми міськкому, в проведенні економічних і технічних конференцій, семінарів, у здійсненні контролю за діяльністю творчих бригад.

За останню п'ятирічку, в умовах високих темпів технічного прогресу, чималий досвід по впровадженню НОП на промислових підприємствах набула Київська обласна партійна організація. Характерною рисою роботи багатьох первинних парторганізацій стало залучення до складання планів НОПу робітників, інженерно-технічних працівників та службовців підприємств, постійні пошуки удосконалення цих планів. Заслуговує на увагу приклад Київського авіаційного заводу. Заводською лабораторією НОПу тут була проведена значна робота по вивченню використання робочого часу робітниками. 8,5 процента від загального рівня підвищення продуктивності праці одержано тільки від часткового скорочення витрат робочого часу, поліпшення організації праці та виробництва. Для широкого залучення працівників заводу до питань впровадження НОПу у листопаді 1968 р. було проведено «День майстра» під девізом «Організації праці — наукову основу». Якщо в 1965 р. творчі бригади розробляли плани НОП на 2—3 робочих місця, то в 1967 р. планом наукової організації праці тільки на одній слюсарній дільниці було охоплено одночасно 165 робочих місць. Від здійснених заходів економічний ефект становив 95 тис. крб. при затратах 7290 крб. Продуктивність праці зросла на 21,9 процента [4, 1967, 9 груд.].

По-справжньому поставилися до наукової організації праці на Білоцерківському заводі «Сільмаш» імені 1-го Травня. На відкритих партзборах розглядалось питання: «Партійна організація і зростання продуктивності праці». Парторганізація поставила перед керівництвом інструментального цеху завдання замінити незручні для роботи застарілі слюсарні верстати, і до 50-річчя Великого Жовтня вся слюсарна група була забезпечена новими верстатами [4, 1970, 5 лют.].

Значну організаційну і виховну роботу по розвитку НОПу провела партійна організація заводу «Укркабель». У 1966 р. з ініціативи парткому на заводі проводився громадський огляд стану організації праці, протягом якого було зібрано 749 пропозицій. Науковій організації праці і виробництва партійний комітет приділяв постійну увагу. Наприклад, у 1967 р. питання НОПу двічі обговорювались на засіданні парткому [9, ф. 3227, оп. 3, од. зб. 31, арк. 140]. З метою поліпшення технології виробництва, раціонального використання робочого часу, підвищення продуктивності праці в слюсарно-механічному цеху були проведені хронометражні спостереження, фотографії робочого місця. Голова ради НОП регулярно доповідав на зборах парторганізації про хід досліджень. Зосереджували увагу на ухвалених радою пропозиціях і негайно втілювали їх в життя. Уже в 1967 р. економічний ефект від впровадження всіх заходів становив 29,4 тис. крб. [9, ф. 3227, оп. 3, од. зб. 32, арк. 32].

У серпні 1969 р. Київська обласна рада сприяння впровадженню наукової організації праці підбила підсумки: від впровадження на підприємствах лише одного Жовтневого району міста Києва

заходів НОПу економічний ефект становив понад два мільйони карбованців — майже вдвоє більше, ніж у 1967 році [4, 1969, 28 серп.].

Партійні комітети застосовують різноманітні засоби організа-торської та ідеологічної роботи для того, щоб плани НОПу швидше здійснювали дільниці, цехи, заводи. Як відзначалося на республі-канській нараді з питань НОПу, проведеній наприкінці 1968 р. Центральним Комітетом Компартії України в Донецьку, за роки восьмої п'ятирічки партійні організації республіки немало зро-били, щоб привернути увагу господарників, спеціалістів, учених, широких трудящих мас до питань удосконалення виробництва і праці [2, 1969, № 2, с. 19]. Разом з тим, виробнича практика показує, що впровадження наукової організації праці на багатьох підприєм-ствах не відповідає зростим темпам науково-технічного прогресу. Існуючі на ряді заводів і фабрик підрозділи НОПу малочисленні і не завжди укомплектовані висококваліфікованими спеціалістами. Плани НОПу часто складаються формально, не завжди врахову-ється необхідність чіткого дотримання технології, встановленого режиму виробництва, всебічного зміцнення державної, виробничої та трудової дисципліни, посилення виховної роботи в колективах.

Обласні, міські, районні комітети Компартії України і первин-ні партійні організації вважали одним із центральних своїх завдань всемірну активізацію колективів трудящих на впровадження на-укової організації праці в усіх сферах діяльності, на боротьбу за під-вищення ефективності суспільного виробництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матеріали XXIII з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1966. 286 с.
2. «Комуніст України».
3. «Правда».
4. «Київська правда» Орган Київського обкому Компартії України та облас-ної Ради депутатів трудящих Київського міськкому КП України та місь-кої Ради депутатів трудящих.
5. «Соціалістична Харківщина», Орган Харківського обкому Компартії Ук-раїни та обласної Ради депутатів трудящих, Харківського міськкому КП України та міської Ради депутатів трудящих.
6. «Красное знамя». Орган Харьковского обкома Компартии Украины и об-ластного Совета депутатов трудящихся, Харьковского горкома Компартии Украины и городского Совета депутатов трудящихся.
7. Поточний архів Харківського обкому Компартії України. Звіт першого секретаря Орджонікідзевського райкому партії на бюро обкому Компар-тії. України.
8. Партійний архів Харківського обкому Компартії України.
9. Партійний архів Київського обкому Компартії України.

**ТУРБОТА ХАРКІВСЬКОЇ ПАРТІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРО ПІДВИЩЕННЯ
ІДЕЙНО-ТЕОРЕТИЧНОЇ І НАУКОВОЇ ПІДГОТОВКИ
ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ (1946—1958 рр.)**

Одна з найскладніших проблем будівництва комунізму — виховання людини. «Велику справу — будівництво комунізму — підкреслив Генеральний секретар ЦК тов. Л. І. Брежнев у Звітній доповіді Центрального Комітету КПРС XXIV з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу, — неможливо рухати вперед без всебічного розвитку самої людини. Без високого рівня культури, освіти, суспільної свідомості, внутрішньої зрілості людей комунізм неможливий, як неможливий він і без відповідної матеріально-технічної бази» [2, с. 94].

Рівень виховання студентів у значній мірі залежить від правильного розв'язання партійними організаціями і адміністрацією вузів питань добору, розстановки та виховання кадрів професорсько-викладацького складу.

В. І. Ленін надавав великого значення ролі викладачів у вихованні молоді. Він відзначав: «В усякій школі найважливіше — ідейно-політичний напрям лекцій. Чим визначається цей напрям? Цілком і виключно *складом лекторів*... Ніякий контроль, ніякі програми і т. д. абсолютно неспроможні змінити того напрямку знань, який визначається складом лекторів» [1, т. 15, с. 418].

Керуючись вказівками В. І. Леніна, наша партія за роки Радянської влади виростила численні кадри педагогів. Де б вони не трудилися — в ушлявленому університеті, в новому інституті, біографія якого тільки починається, їхня праця, досвід, їхні знання — неоціненний капітал для нашого суспільства. У багатьох вищих учбових закладах склалися великі наукові школи, очолювані провідними вченими країни, чий імена становлять гордість вітчизняної і світової науки [3].

Великий загін педагогів, учених працює і в Харкові, який по праву називають вузівським містом.

Особливість діяльності педагога полягає в тому, що він постійно перебуває у спілкуванні з студентською молоддю. Використовуючи живе слово науки, він активно впливає на формування світогляду студентів, виховує в них глибоку переконаність, віру в майбутнє, відданість справі комунізму. Виховну роботу у вузах доцільно поліпшувати насамперед шляхом підвищення якості лекцій, семінарів та інших форм занять поряд з активною діяльністю партійних, профспілкових і комсомольських організацій. У зв'язку з цим зростає значення підготовки вихователів, вдосконалення їхньої наукової і методичної майстерності.

Вивчення досвіду роботи Харківської міської і вузівських пар-

тійних організацій переконує, що ці питання тут перебувають у центрі уваги. Так, у вересні 1946 р. XI пленум Харківського міського комітету партії обговорив питання «Про підсумки Пленуму ЦК Компартії України і пленуму Харківського обкому партії».

Пленум відзначив, що партійні організації міста, в тому числі й вузівські, у перший повоєнний рік здійснили певну роботу по виконанню постанови. Разом з цим у таких вузах, як університет, медичний інститут та ін. мали місце помилки ідеологічного плану, припущені окремими викладачами і науковими працівниками. Так, доцент Браславський у статті «Іван Франко» перекутив образ письменника й ідеалізував Нечуя-Левицького. Він припустив також плутанину в характеристиці творчості українських письменників. Партійна організація університету імені О. М. Горького обговорила статтю Браславського і визнала її ідеологічно шкідливою [4, ф. 17, оп. 46, од. збер. 2557, арк. 44—45].

Пленум зобов'язав партійні комітети вузів міста зосередити увагу на марксистсько-ленінському вихованні й ідеологічному загартовуванні професорсько-викладацького складу і підвищенні його відповідальності за стан виховної роботи серед студентів.

Виконання рішень Пленуму партійні організації і керівництво вузів Харкова почали з переуккомплектування кафедр викладацькими кадрами. Так, у 1946 р. в механіко-машинобудівний інститут після проведеного конкурсу було прийнято три професори і шість доцентів [4, ф. 17, оп. 47, об. збер. 2561, арк. 129]. У будівельному інституті протягом 1946/47 навчального року було звільнено 32 викладачі. З них 14 за політичними і діловими якостями, 18 — в результаті скасування сумісництва (до цього в інституті сумісники становили 50%). Змінився партійний склад викладачів. Якщо в 1946 р. члени партії становили 11%, то в 1947 році — 30%. Водночас було вжито заходів для підвищення ділових якостей і політичних знань наукових кадрів [4, ф. 17, оп. 47, од. збер. 2561, арк. 132]. Усе це сприятливо позначилося на учбовому процесі та ідейно-теоретичному рівні викладання.

Велику роботу по добору, розстановці і підвищенні кваліфікації науково-педагогічних кадрів виконала партійна організація Харківського політехнічного інституту ім. В. І. Леніна. У постанові бюро обкому Компартії України від 21 квітня 1953 р. відзначалося, що керівництво інституту з моменту його заснування зуміло скомплектувати численний колектив науково-педагогічних працівників. Серед них 28 професорів і докторів наук, 127 доцентів і кандидатів наук. В інституті працював дійсний член Академії наук УРСР, заслужений діяч науки, а також п'ять членів-кореспондентів Академії наук УРСР, чотири лауреати Державної премії.

Слід сказати, що тільки за 1952 р. вчені інституту виконали 14 наукових робіт, впровадили у виробництво 100, опублікували 83. [6, ф. 2, оп. 58, од. збер. 50, арк. 72—73].

Харківський обласний та міський комітети партії, партійні організації вузів приділяли велику увагу підвищенню ідейно-теоретичної підготовки професорсько-викладацького складу.

Починаючи з 1947 р., широкого розповсюдження набули філософські семінари в університеті, медінституті, інституті інженерів комунального будівництва та ін. вузах. На них науковці поглиблено вивчали окремі проблеми марксистсько-ленінської філософії у тісному зв'язку з найновішими досягненнями в галузі фізики, біології, природознавства, медицини.

Активно і змістовно працював філософський семінар, створений 1947 р. у медичному інституті. Професори Д. Е. Альпер, Н. Е. Приходькова, М. Д. Коган-Ясний та ін. на підставі вивчення ленінських філософських праць детально вивчили ряд проблем, пов'язаних з поглибленням викладання спеціальних дисциплін [4, ф. 17, оп. 47, од. збер. 2561, арк. 135].

Коло викладачів, які брали участь у філософських семінарах, розширилось в усіх вузах. Їхня загальна кількість наприкінці 1950 р. становила 3500 чоловік [4, ф. 17, оп. 50, од. збер. 2993, арк. 63]. Лише у вузах Київського району м. Харкова налічувалося 40 постійно діючих семінарів, які охоплювали 800 чоловік професорсько-викладацького складу [6, ф. 69, оп. 14, од. збер. 59, арк. 26].

Семінари сприяли підвищенню ділового і політичного рівня викладацьких кадрів, що в свою чергу позначалось на якості учебної і виховної роботи.

На пленумі обкому партії у вересні 1950 р. було відзначено, що семінарська форма навчання наукових кадрів цілком себе виправдала.

У повоєнні 1946—1958 рр. у вузах міста також широкого розповсюдження набули теоретичні конференції з окремих розділів і питань історії КІРС, філософії, політичної економії та інших наук. На високому рівні вони проходили в інституті інженерів комунального будівництва. Тут, наприклад, на конференції, присвяченій 100-річчю «Маніфесту Комуністичної партії» із змістовними доповідями виступили професор Ковалевський В. Л., доцент Юдкевич З. Д., старший викладач Ляхов В. А. та ін. Вони підкреслили перетворюючу силу марксистсько-ленінської теорії, показали її величезне значення в комуністичному будівництві. Усі виступи були пройняті духом більшовицької непримиренності до буржуазної ідеології, спрямованої на перекирчування марксизму-ленінізму. Конференція викликала великий інтерес у викладачів і студентів, сприяла піднесенню рівня виховання студентської молоді [7, ф. р. 5797, оп. 1, од. зб. 92, арк. 7].

На зборах партійного активу вузів, що відбулися в лютому 1953 р., відзначалось, що з початку нового 1952/53 навчального року тільки у вузах Дзержинського району відбулося 11 теоретичних конференцій професорсько-викладацького складу, що охопили 300 чоловік; 19 теоретичних конференцій студентів, у яких взяло участь

6400 чоловік [6, ф. 69, оп. 14, од. збер. 59, арк. 26]. Конференції засвідчили серйозне ідейне і теоретичне зростання професорсько-викладацьких кадрів і студентства, сприяли значному поліпшенню якості навчального процесу і визначили загальне піднесення політико-виховної роботи серед молоді.

Виконуючи рішення XIX з'їзду КПРС, постанову Ради Міністрів СРСР від 19 лютого 1953 р. «Про заходи по поліпшенню підготовки професорсько-викладацьких кадрів для вищих учбових закладів СРСР», партійні організації вищих учбових закладів Харкова, як було відзначено на XV міській конференції у листопаді 1953 р., стали наполегливіше розв'язувати питання підвищення кваліфікації професорсько-викладацьких кадрів. У результаті цього тільки в 1952/53 навчальному році науковці захистили 20 докторських і 269 кандидатських дисертацій [6, ф. 69, оп. 14, од. збер. 1, арк. 42]. Значно зросла кількість викладачів з науковими ступенями і званнями на кафедрах суспільних наук [6, ф. 69, оп. 14, од. збер. 1].

Постійну допомогу викладачам і аспірантам подавали партком, керівництво і вчені медичного інституту в проведенні досліджень, організації роботи дисертантів, вони ж постійно контролювали виконання наукових планів. На кінець 1953 р. 10 чоловік інституту захистили докторські і 85 чоловік — кандидатські дисертації [6, ф. 69, оп. 14, од. збер. 59, арк. 26].

Політехнічний інститут також дещо зробив для поліпшення підготовки професорсько-викладацьких кадрів та розвитку науково-дослідницької діяльності. Якщо в 1950 р. тут було захищено 3 дисертації, у 1952 — 19, то в 1953 — 39.

Обговорюючи питання про план підвищення кваліфікації викладачів, вчена рада інституту, виходячи з наявних можливостей, розробила план захисту дисертацій на 1954—1957 рр. За чотири роки передбачалося захистити 319 дисертацій, у тому числі, 55 докторських [6, ф. 69, оп. 1, од. збер. 39, арк. 42].

Відомо, що початковою і організаційною ланкою будь-якого вузу є академічна група. Враховуючи це, партійні організації багатьох вузів закріпили за ними найбільш активних викладачів, зобов'язавши останніх постійно займатися політичним вихованням студентів, подавати їм допомогу у навчанні.

Так, зокрема, було зроблено в 1953/54 навчальному році і в інституті інженерів комунального будівництва. З самого початку партійна організація і керівництво інституту, спираючись на групи, розгорнули боротьбу за піднесення навчальної дисципліни серед студентства. З викладачами, які працювали в академічних групах, кафедра марксизму-ленізму регулярно проводила семінари за спеціально розробленою тематикою [7, ф. р. 5797, оп. 1, од. збер. 256, арк. 43]. Організація роботи академгруп на нових засадах сприяла підвищенню успішності студентів. Так, з 854 чоловік, що склали весняну екзаменаційну сесію, 80 одержали оцінки «відмінно», 591 — «відмінно» і «добре», решта мали «добре» і «задовільно».

Отже, кількість студентів, що склали екзамени на «добре» і «відмінно» становила 84,3% [7, ф. р. 5797, оп. 1, од. збер. 256, арк. 50]. Водночас зростала їх політична і трудова активність.

Десятки тисяч студентів подавали допомогу трудівникам села у збиранні врожаю, освоєнні цілинних і перелогових земель. На XIII Харківській обласній комсомольській конференції у січні 1958 р. відзначалося, що понад три тисячі студентів міста збирали врожай на цілині, близько 20 тисяч трудилися в колгоспах і радгоспах області [5, ф. 1, оп. 11, 24, од. збер. 2700, арк. 43]. Вони скопили 18 тис. 578 га хлібів, підбрали валків з площі 13 тис. га, на токах і хлібоприймальних пунктах обробили близько шести мільйонів пудів зерна.

Двохтисячний загін харків'ян звернувся до всіх студентів, які брали участь у збиранні врожаю у Північно-Казахстанській області із закликом взяти на себе підвищені зобов'язання на четь 40-ї річниці комсомолу і викликав на змагання посланців Москви — студентів МДУ та інших вузів столиці.

Харків'яни вийшли переможцями у цьому трудовому змаганні. Бюро обкому комсомолу Північно-Казахстанської області присудило їм перше місце і вручило Червоний прапор обкому комсомолу, а також пам'ятний прапор ЦК комсомолу Казахстану. Сотні юнаків було нагороджено значками ЦК ВЛКСМ «За освоєння нових земель» і почесними грамотами [5, ф. 1, оп. II/2ч, од. збер. 2703 арк. 21—22].

Дійовість діяльності партійної організації по вихованню студентської молоді багато в чому залежить від того, як вона пов'язана з життям, із завданнями комуністичного будівництва. «Треба, щоб Комуністична спілка молоді, — говорив В. І. Ленін, — свою освіту, своє навчання і своє виховання поєднала з працею робітників і селян... Тільки в праці разом з робітниками і селянами можна стати справжніми комуністами» [1, т. 31, с. 261]. Участь у суспільній праці виховувала у студентів високу свідомість і почуття відповідальності за доручену справу, виробничу дисципліну, працьовитість, дбайливе ставлення до соціалістичної власності, почуття колективізму і товариської взаємодопомоги.

Заходи Харківської партійної організації щодо поліпшення виховання професорсько-викладацького складу також благотворно вплинули на роботу вузів. Відбулися певні зрушення у підготовці наукових кадрів, помітно збільшилася кількість комуністів серед науковців, зросла кваліфікація, підвищився ідейний рівень викладачів.

Досвід роботи Харківського обласного, міського і районних комітетів партії, партійних і комсомольських організацій вищих учбових закладів у 1946—1959 рр. — яскрава сторінка в історії вузів. Вивчення і застосування цього досвіду в сучасних умовах допомагає успішно боротися за виконання рішень XXIV з'їзду КПРС, постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи по дальшому вдосконаленню вищої освіти в країні».

1. Ленін В. І. Лист до учнів Капрійської партійної школи: до товаришів Юлія, Вані, Савелія, Івана, Володимира, Станіслава і Фоми. — Твори, т. 15, с. 418—423; Завдання Спілок молоді. — Твори, т. 31, с. 247—263.
2. Матеріали ХХІV з'їзду КПРС. К., 1971. 360 с.
3. «Правда», 1971, 20 октября.
4. Центральний партійний архів інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС.
5. Центральний архів Всесоюзної Ленінської Комуністичної Спілки Молоді.
6. Партійний архів Харківського обкому Компартії України.
7. Харківський обласний державний архів.

К. Х. ЄРНЕЄВА

РОЗВИТОК КПРС ЛЕНІНСЬКИХ ПРИНЦИПІВ ЧЛЕНСТВА В ПАРТІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

В. І. Ленін, розвиваючи вчення К. Маркса і Ф. Енгельса про пролетарську партію, враховуючи досвід російського та міжнародного робітничого руху, вперше в історії марксизму розробив і науково обгрунтував ідейні й організаційні принципи партії нового типу як вищої форми революційної організації робітничого класу, здатної керувати діяльністю усіх організацій трудящих. В. І. Ленін постійно наголошував на необхідності поліпшення якісного складу Комуністичної партії — першої в світі партії нового типу. «Єдина урядова партія в світі, — указував В. І. Ленін, — яка дбає не про збільшення кількості членів, а про підвищення їх якості, про очищення партії від тих, що «примазалися», є наша партія — партія революційного робітничого класу» [1, т. 39, с. 209]. До розв'язання цього питання КПРС завжди підходила і підходить з урахуванням конкретно-історичних обставин. Але сутність ленінських принципів членства залишається непорушною на всіх етапах розвитку партії. Ленінський заповіт «...оберігати твердість, витриманість, чистоту нашої партії» [1, т. 7, с. 277] — основа Статуту КПРС. Від складу партії залежить її міцність, згуртованість, бойовитість. Нові складні завдання, висунуті будівництвом комунізму, вимагають ще вищого піднесення активності партії, вдосконалення форм і методів партійної роботи, зміцнення ідейної і організаційної єдності. Особливе місце у творчому розвитку ленінських принципів членства в партії відведено у рішеннях ХХІV з'їзду та в постановках ЦК КПРС з організаційно-партійних питань. Внутрі-партійне життя КПРС, зростання керівної ролі партії, розвиток ленінських принципів членства в партії за сучасних умов все більше привертають увагу істориків і партійних працівників. Це знайшло відображення у дослідженнях І. Проніна і М. Степичова [12], В. Белякова і М. Золотарьова [7], О. Обичкіна [11], І. Капітанова [9], І. Юдіна [13], а також у монографіях [8; 10]. Багато місця у працях автори відводять саме питанням регулювання росту і соціального

тва. Правилам приймання до партії, статутним вимогам, покладеним В. І. Ленінін, і дальшому їх розвитку на сучасному етапі присвячується також ряд наукових статей [14; 15; 16; 17]. Однак не в усіх цих дослідженнях показано практичну діяльність КПРС, партійних організацій по дальшому росту і регулюванню складу партії.

У даній статті ставиться за мету на прикладах Харківської і Полтавської обласних партійних організацій показати діяльність КПРС по розвитку ленінських принципів членства в партії в період між XXIII і XXIV з'їздами КПРС.

Керуючись ленінськими вказівками про членство в партії, XXIII з'їзд КПРС зобов'язав партійні організації уважніше підходити до прийняття до партії, згідно з Статутом поповнювати її лави передовими, свідомими робітниками, колгоспниками, представниками радянської інтелігенції, які беруть активну участь у комуністичному будівництві.

Враховуючи особливу важливість зростання, якісний склад партії і підвищення вимоги до її членів, XXIII з'їзд вніс деякі зміни і доповнення до Статуту КПРС. Молодь з 18 до 23 років включно вступає до партії тільки через ВЛКСМ, чим наголошується загальне підвищення вимог партії до вступаючого і підвищується авторитет комсомолу серед молоді. Конкретним здійсненням принципів індивідуального відбору і приймання нових членів є рішення XXIII з'їзду КПРС про надання права давати рекомендації для вступу до партії комуністам з п'ятирічним стажем. Це положення Статуту підвищує відповідальність комуністів, що дають рекомендації. Воно спрямоване на виконання ленінського заповіту, що «кожний член партії є відповідальним за партію і партія є відповідальною за кожного члена» [1, т. 7, с. 277].

Виходячи із завдань дальшого зміцнення партійної дисципліни і підвищення відповідальності комуністів за виконання статутних вимог, у вступній частині Статуту підкреслюється, що партія звільняється від осіб, що порушують Програму, Статут КПРС і компрометують своєю поведінкою високе звання комуніста [3, с. 3].

Прийняті XXIII з'їздом КПРС доповнення і уточнення деяких статутних положень сприяли поліпшенню якісного складу вступаючих до партії і підвищенню рівня організаційно-партійної роботи.

Прикладом творчого розвитку ленінських принципів членства в партії є рішення XXIV з'їзду КПРС, які глибоко аналізують кількісні і якісні зміни у складі КПРС. Як зазначалося на з'їзді, звітний період характеризувався дальшим зростанням партійних лав, поліпшенням їх якісного складу, уважнішим підходом до приймання до партії, підвищенням вимоги до вступаючих в її ряди. Як результат, кількість вступаючих дещо зменшилась. Якщо в період між XXII і XXIII з'їздом кандидатами щорічно приймалося в середньому 760 тис. чоловік, то між XXII і XXIV з'їздами — в середньому по 600 тис. [5, с. 106]. Партія не вважає це недоліком,

а вбачає в цьому прояв вимогливості партійних організацій до нового поповнення. «Наше завдання,— говорив у Звітній доповіді ЦК КПРС XXIV з'їзду Л. І. Брежнєв,—справляти регулюючий вплив на зростання партійних рядів, поповнювати їх на основі індивідуального добору найбільш гідними представниками робітничого класу, колгоспного селянства, інтелігенції, добиватися, щоб склад КПРС давав змогу партії якнайкраще розв'язувати завдання, які стоять перед нею [5, с. 106].

Наша партія багато зробила для поліпшення свого якісного складу, збільшення робітничого прошарку, підвищила роль первинних парторганізацій. «Робітничий клас,— говорив Л. І. Брежнєв на XXIV з'їзді КПРС,—був і лишається основною продуктивною силою суспільства. Його революційність, дисциплінованість, організованість і колективізм визначають провідне становище його в системі соціалістичних суспільних відносин» [5, с. 83]. Це відповідає ленінським принципам членства в партії, ролі і місцю робітничого класу у соціалістичному суспільстві.

Аналізуючи кількісні і якісні зміни у складі КПРС за період між XXIII і XXIV з'їздами, слід відзначити, що чисельність партії зросла з 12 млн. 471 тис. 79 до 14 млн. 455 тис. 321 чоловік, або на 15% [14, 1971, № 24, с. 4]. У цьому поповненні провідне місце належить робітничому класу. Якщо у 1966 р. він становив 45,4, в 1970 році — 55,4, то в 1971 році — 56,9%. [15, 1972, № 2, с. 33]. У промислово розвинених областях цей процент був ще вищим. Наприклад, у 1967 р. серед прийнятих кандидатами до партії у партійних організаціях 32 областей, в тому числі і Харківській, робітники становили від 60 до 71% [14, 1968, № 7, с. 26]. В цілому за згаданий період до лав КПРС прийнято 3 млн. чоловік, з них майже 1 млн. 600 тис. робітників [5, с. 92]. Разом з тим, наша партія також піклується про приймання до своїх лав передової частини колгоспного селянства і інтелігенції. За три роки після XXIII з'їзду до партії вступило 214 тис. передових колгоспників, або 13,8% до загального числа прийнятих. На початок 1970 року в лавах КПРС налічувалось 6 млн. комуністів — службовців. Це в основному інженери, агрономи, вчителі, лікарі, наукові працівники, діячі літератури і мистецтва. [11, с. 86].

Велику турботу про якісний склад своїх рядів проявляє Комуністична партія України. Виконуючи вимоги Програми і Статуту партії, рішення XXII, XXIII, XXIV з'їздів КПРС, партійні організації республіки значно зміцнили свої ряди, підвищили боездатність первинних партійних організацій. 20 липня 1965 р., напередодні XXIII з'їзду партії, Центральний Комітет КПРС прийняв постанову «Про серйозні недоліки у роботі Харківської обласної партійної організації по прийому в партію і вихованню молодих комуністів» [4, с. 511—514], де вказувалось, що багато первинних партійних організацій, райкомів, міськкомів партії турбувалися лише про кількісне зростання партійних рядів, при прийомі не враховувались ні політичні, ні ділові, ні моральні якості.

Вказівка ж ЦК КПРС була спрямована на неухильне виконання ленінської вимоги піднесення «звання і значення члена партії вище, вище і вище» [1, т. 7, с. 277], повсюдно була прийнята як важливий захід по ліквідації наявних недоліків по прийманню до партії і вихованню молодих комуністів, які мали місце в роботі і інших партійних організацій. Так, в усіх партійних організаціях Харківської і Полтавської областей було проведено закриті партійні збори, інструктивні наради із працівниками апарату РК партії і РК ЛКСМУ, з членами позаштатних комісій по попередньому розгляду справ вступаючих до лав КПРС [18, ф. 2, оп. 141, спр. 1, арк. 36—37], затверджено заходи по поліпшенню добору до партії і організації виховної роботи з молодими комуністами.

На пленумах і засіданнях бюро обкомів, міськкомів і райкомів партії Харківської і Полтавської областей питання про стан і заходи по поліпшенню організаційно-партійної і ідейно-виховної роботи партійних організацій у світлі рішень XXIII з'їзду КПРС і XXIII з'їзду Компартії України посідали чільне місце. Наприклад, при обговоренні на бюро Харківського обкому Компартії України 21 січня 1966 р. питання про роботу Куп'янського міськкому партії було націлено усі партійні організації області на всемірне поліпшення індивідуального добору до лав КПРС передових робітників, колгоспників, інтелігенції, що працюють на вирішальних ділянках виробництва, і вказано на необхідність термінового усунення наявних недоліків у організаційно-партійній роботі і вихованні молодих комуністів [18, ф. 2, оп. 133, спр. 17, арк. 13—14]. 8 грудня 1966 р. пленум Полтавського обкому партії розглянув питання «Про завдання партійних організацій по дальшому поліпшенню організаційної роботи і перевірці виконання рішень партії і уряду» [19, ф. 15, оп. 11, спр. 17, арк. 23—24] і вказав, що основниму діяльності усіх партійних організацій повинно бути поліпшення організаційної і політичної роботи, спрямованої на втілення в життя рішень XXIII з'їзду КПРС і XXIII з'їзду Компартії України.

Багато уваги поліпшенню роботи по прийманню до партії і вихованню молодих комуністів приділялось на зборах партійного активу Харківської області 18 квітня 1966 р. при обговоренні питання «Про підсумки XXIII з'їзду КПРС і XXIII з'їзду Компартії України і завдання обласної партійної організації» [18, ф. 2, оп. 133, спр. 14, арк. 31] і 16 листопада 1966 р. на пленумі Харківського обкому партії, при розгляді питання «Про хід виконання рішень XXIII з'їзду КПРС Московським і Великобурлуцьким райкомами партії по дальшому підвищенню рівня організаційно-партійної роботи» [18, ф. 2, оп. 133, спр. 12, арк. 9—16]. Протягом 1967—1969 рр. на засіданнях бюро розглядалися питання про поліпшення організаційно-партійної і масово-політичної роботи у Богодухівській районній партійній організації [18, ф. 2, оп. 135, д. 23, л. 137—144], по підвищенню боездатності в первинних парторгані-

заціях Валківського району [18, ф. 2, оп. 141, д. 29, л. 5—9]. Харківський обласний комітет партії спрямовував діяльність партійних організацій на поліпшення якісного складу вступаючих до партії.

Питання індивідуального добору до партії з числа кращих виробників, робітників провідних професій, членів ВЛКСМ, виховання молодих комуністів систематично обговорювались і на засіданнях бюро Полтавського обкому партії. Так, було заслухано питання «Про зростання рядів КПРС і роботу з молодими комуністами у партійних організаціях Лохвицького району [19, ф. 15, оп. 13, арк. 3—4], «Про виконання партійними організаціями Кременчуцького району рішень XXIII з'їзду КПРС по регулюванню росту складу КПРС і вихованню молодих комуністів» [19, ф. 15, оп. 14, спр. 225, арк. 68—69]. Якщо у 1966 р. із 182 чоловік, прийнятих кандидатами в члени КПРС в міській партійній організації Кременчука, робітників було 112 чоловік, або 61,5% [18, ф. 15, оп. 11, спр. 95, арк. 17], то у 1968 р. з 493 чоловік, прийнятих кандидатами до членів КПРС, 362 були робітники, що становили 73,4% [19, ф. 15, оп. 14, спр. 119, арк. 24].

Досвід роботи Харківської і Полтавської обласних партійних організацій показує, що найорганізованішою формою підготовки нового поповнення до партії була і залишається індивідуальна робота з безпартійними масами. Саме індивідуальна робота дає можливість добирати до партії кращих представників радянського суспільства зайнятих на вирішальних ділянках комуністичного будівництва.

У результаті великої організаторської і політичної роботи з трудящими масами значно поліпшено якісний склад Харківської обласної партійної організації. Якщо напередодні XVIII обласної партійної конференції (11 лютого 1966 р.) партійна організація області нараховувала 115 тис. 250 комуністів [18, ф. 2, оп. 133, спр. 1, арк. 37], то протягом наступних двох років кандидатами в члени КПРС було прийнято 8405 чоловік, серед яких робітники і колгоспники становили 73,4% [18, ф. 2, оп. 141, спр. 1, арк. 36—37].

Про зростання лав КПРС і підвищення питомої ваги робітників у її складі свідчать дані по Харківській міській партійній організації. За 1966 р. вона зросла на 2480 чоловік і на 1 січня 1967 р. нараховувала 96 тис. 382 члени партії [18, ф. 69, оп. 40, спр. 101, арк. 18—19]. З них робітники складали 74% [18, ф. 69, оп. 40, спр. 108, арк. 16—17].

У партійних організаціях Комінтернівського, Ленінського, Московського, Орджонікідзевського, Червонозаводського районів м. Харкова процент робітників серед прийнятих до партійних лав у першому кварталі 1967 р. складав від 78% до 80%, а в партійній організації ХТЗ — 81,5% [18, ф. 69, оп. 40, спр. 118, арк. 19]. Нове поповнення — це комсомольський і профспілковий актив, депутати міських Рад, ударники комуністичної праці, активні громадські діячі.

Значно поліпшено роботу по добору до лав КПРС і в партійних організаціях Полтавської області. Так, якщо комуністів у Полтавській області на початку 1967 р. було 74 тис. 57 чоловік [19, ф. 15 оп 11, спр. 95, арк. 1], то на початку 1970 р. — 85 тис. 77 чоловік [19, ф. 15, оп. 14, спр. 249, арк. 1]. Збільшення відбулося за рахунок прийнятих кандидатами до членів КПРС робітників і колгоспників. Якщо у 1966 р. кандидатами до членів КПРС було прийнято 1464 чоловіки, з них 570 — робітники, або 39%, колгоспники — 425 чоловік, або 22,1%, то на початку 1970 р., в порівнянні з 1966 р., серед прийнятих до кандидатів питома вага робітників зросла на 8% і склала 47, а колгоспників — 29,5% [підраховано на основі документів партархіву Полтавського обкому Компартії України. 19, ф. 15, оп. 11, спр. 95, арк. 1].

Партійне поповнення характеризувалось і вищою загальноосвітньою і спеціальною підготовкою. Число комуністів Харкова з вищою і незакінченою вищою освітою в 1967 р. у порівнянні з 1966 р. збільшилось на 1714 чоловік і на початку 1968 р. становило 29 тис. 177 членів партії, тобто 29,7% загальної кількості комуністів [18, ф. 69, оп. 40, спр. 45, арк. 46—47; спр. 128, арк. 51—52].

Поряд з серйозним поліпшенням якісного складу прийнятих до партії у деяких первинних партійних організаціях Харкова і Полтави ще недостатньо велася робота по індивідуальному відбору до лав КПРС. Інколи допускалася поспішність, недостатньо вивчались ділові й політичні якості вступаючих. Виконуючи ленінські принципи членства в партії і керуючись рішеннями з'їздів, в цілому парторганізації республіки значно поліпшили якісний склад своїх рядів. Якщо напередодні XXIII з'їзду Комуністична партія України нараховувала 1 млн. 977 тис. 119 членів і 145 тис. 697 кандидатів, з яких 56,7% складали робітники і колгоспники [8, с. 60—61], то на 1 січня 1971 р. було 2 млн. 424 тис. 350 членів і 110 тис. 211 кандидатів у члени КПРС, робітники і колгоспники складали 58,5% [9, с. 59].

Діяльність партійних організацій в період між XXIII і XXIV з'їздами КПРС характеризується подальшим ідейним і організаційним зміцненням партійних рядів, підвищенням рівня партійної роботи, поліпшенням якісного складу, активністю комуністів, згуртованістю партії з масами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ленін В. І. Держава робітників і партійний тиждень — Повне зібр. тв., т. 39, с. 209—211. II з'їзд РСДРП. — Повне зібр. тв., т. 7, с. 247—297.
2. Програма Комуністичної партії Радянського Союзу. К., Держполітвидав УРСР, 1961. 126 с.
3. Устав Коммунистической партии Советского Союза. М., Политиздат, 1971. 62 с.
4. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Изд. 8-е, т. 8, М., Политиздат, 1972. 567 с.
5. Матеріали XXIV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1971. 360 с.
6. XXIV з'їзд Комуністичної партії України. К., Політвидав України, 1972. 377 с.

7. Беляков В., Золотарев Н. Партия укрепляет свои ряды. М., Политиздат, 1970. 214 с.
8. Вопросы внутрипартийной жизни и руководящей деятельности КПСС на современном этапе. М., Мысль, 1974. 317 с.
9. Капитанов И. В. Некоторые вопросы партийного строительства в свете решений XXIV съезда КПСС. — В сб.: XXIV съезд КПСС; Единство теории и практики. Вып. 1, М., Политиздат, 1973, с. 430—457.
10. Ленинские организационные принципы и вопросы партийного строительства на современном этапе. М., Политиздат. 1971. 351 с.
11. Обичкин О. Г. Развитие ленинских принципов членства в партии. — В сб.: Ленинские идеи живут и побеждают. М., Изд-во МГУ, 1970, с. 58—93.
12. Пронин И. И., Степичев М. И. Ленинские нормы партийной жизни. М., Политиздат, 1969. 255 с.
13. Юдин И. Н. Социальная база роста КПСС. М., Политиздат, 1973. 295 с.
14. «Партийная жизнь».
15. «Коммунист».
16. «Вопросы истории КПСС».
17. «Проблемы мира и социализма».
18. Партийний архів Харківського обкому Компартії України.
19. Партийний архів Полтавського обкому Компартії України.

О. В. КУЗЬМІН, канд. іст. наук

ВИЗВОЛЬНА МІСІЯ РАДЯНСЬКИХ ЗБРОЙНИХ СИЛ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Перемога над фашизмом — немеркнуча героїчна сторінка в літописі нашої Вітчизни. Радянський народ і його доблесні Збройні Сили, керовані КПРС, завдали нищівної поразки гітлерівській Німеччині і її сателітам, відстояли свободу, незалежність соціалістичної Вітчизни, здійснили велику визвольну місію, з честю виконали свій інтернаціональний обов'язок [5].

Визвольна місія Радянської Армії закономірно впливала із інтернаціональної природи нашої держави, з її ідеології, політики і моралі.

Наукове обґрунтування визвольної місії нашої Армії — армії нового типу вперше дав її творець В. І. Ленін. Він неодноразово підкреслював, що Червона Армія і Флот з перших днів свого існування були зброєю визволення трудящих від капіталістичної експлуатації і національного гноблення.

В. І. Ленін вчив нашу партію ніколи не забувати, що життєві інтереси пролетаріату усіх країн у боротьбі проти спільного ворога — міжнародної буржуазії — потребують взаємної підтримки робітників усіх націй, без чого неможливо знищити капіталізм і побудувати комунізм. «Інтернаціоналізм на ділі, — підкреслював В. І. Ленін, — один і тільки один: самовіддана робота над розвитком революційного руху і революційної боротьби в своїй країні, підтримка (пропагандою, спувчуттям, матеріально) такої ж боротьби, такої ж лінії, і тільки її одної, в усіх без винятку країнах» [1, т. 31, с. 164—165].

Наш вождь наголошував, що Червона Армія завжди виступала і буде виступати як армія-визволителька не тільки народів Росії, але й інших країн. У доповіді на мітингу червоноармійців, що йшли на польський фронт 5 травня 1920 р., він говорив: «Нехай ваша поведінка відносно поляків там доведе, що ви — солдати робітничо-селянської республіки, що ви йдете до них не як гнобителі, а як визволителі» [3, т. 41, с. 103].

Цей ленінський заповіт був у центрі уваги КПРС навіть у важкі для нашої Батьківщини часи, коли ворог стояв під Москвою. У листопаді 1941 р. Й. В. Сталін у промові на параді Червоної Армії, звертаючись до радянських воїнів, сказав, що на нас дивиться увесь світ, як на силу, здатну знищити грабіжницькі полчища німецьких загарбників. Дивляться поневолені народи Європи, котрі потрапили під гніт німецьких загарбників, як на своїх визволителів. Велика визвольна місія випала на вашу долю. Будьте ж гідними цієї місії! [8, с. 39—40].

Ленінські ідеї про визвольну місію Радянської Армії знайшли відображення у постановках КПРС, Державного Комітету Оборони заявах Радянського уряду у зв'язку з її вступом на територію європейських держав. Враховуючи це, Політбюро ЦК КПРС у травні 1944 р. провело нараду з членами військових рад фронтів. Нарада визначила нові завдання у справі політичного керівництва військами, посилення патріотичного і інтернаціонального виховання воїнів. Конкретні заходи по виконанню цих завдань були розроблені на засіданні Ради військово-політичної пропаганди при Головному політуправлінні Червоної Армії в середині червня 1944 р. [6, с. 590].

На основі рішень Політбюро ЦК ВКП(б) і Державного Комітету Оборони РСР, Верховне Головнокомандування розробило плани стратегічних операцій по звільненню від фашизму європейських держав. Політоргани, партійні і комсомольські організації фронтів зуміли за короткий час ідейно підготувати воїнів до виконання інтернаціональних завдань за межами Батьківщини.

Практичне здійснення завдань визвольної місії у Європі Радянська Армія розпочала з Румунії (березень 1944 р.) Потім, продовжуючи наступ, розпочатий у серпні 1944 р. в районі Ясси—Кишинів, радянські війська розгромили одне з найкрупніших німецько-фашистських угруповань, що прикривали підступи до Балканів, звільняючи народи Румунії, Болгарії, Югославії.

Розгром ворога в Яссо-Кишинівській операції вирішально вплинув на політичну обстановку в Румунії. Під керівництвом Комуністичної партії Румунії прогресивні сили країни 23 серпня 1944 р. розпочали збройне повстання. Це стало початком народної революції, яка привела до встановлення там народно-демократичного ладу і побудови соціалізму.

31 серпня 1944 р. у Бухарест вступили війська другого Українського фронту, до складу якого входила перша румунська диві-

зія імені Тудора Владимиреску, сформована на території СРСР. Вона відкрила своєрідний парад військ.

Західні райони Румунії Радянська Армія звільнила разом з військами нової румунської армії. Всього 211 днів велись військові дії на румунській землі. За цей час було звільнено від ворога 237 тис. км² площі, на якій проживало понад 17 млн. чол. Мужньо і хоробро визволяли румунський народ радянські воїни. Дорогою ціною заплатили вони за це. 69 тис. чоловік загинуло на румунській землі [12, с. 180].

За Румунією Червона Армія подала руку братерської допомоги Болгарії, яку було втягнуто до фашистського блоку. Радянський уряд неодноразово пропонував болгарським керівникам припинити стосунки з фашистською Німеччиною. Але ця вимога ігнорувалась. 5 вересня 1944 р. Радянський Союз змушений був оголосити війну Болгарії. Ще до переходу болгарського кордону Військова Рада 3-го Українського фронту встановила тісні стосунки з місцевими комітетами Болгарської комуністичної партії в прикордонній лінії і з народно-визвольною повстанською армією Болгарії. Цьому сприяло закордонне бюро ЦК БКП на чолі з Г. М. Димитровим, що перебувало в Москві.

8 вересня 1944 р. війська 3-го Українського фронту перейшли Румуно-Болгарський кордон. «Болгарські війська не вступили в бій з Радянською Армією... і без опору пропустили наші частини в тил країни», — писав начальник політуправління фронту генерал І. С. Аношин. Болгарський народ зустрів радянських воїнів, як рідних братів, з хлібом-сіллю і квітами. Поява Радянської Армії на болгарській землі послужила сигналом до збройного повстання у Софії й інших містах. 9 вересня 1944 р. монархо-фашистський уряд було скинуто. Трудящі взяли владу у свої руки і створили уряд Вітчизняного фронту. Він порвав стосунки з Німеччиною і оголосив їй війну. 350 тис. болгарських воїнів ввійшли до оперативного підпорядкування Радянської Армії і разом з нею громили ворога на югославській землі.

28 вересня 1944 р. війська 3-го Українського фронту і 3-х болгарських армій зі згоди Верховного Головнокомандуючого Народно-визвольної армії Югославії вступили на югославську землю.

У бойовій співдружності радянських, югославських і болгарських військ було успішно завершено Белградську наступальну операцію. 20 жовтня 1944 р. Белград було звільнено від ворога. За 59 днів бойових дій армії трьох країн звільнили східні райони Югославії загальною площею 30 тис. км² з населенням 4 млн. чол. [19, с. 36]. Понад 8 тис. радянських воїнів, що віддали своє життя за міста і села братніх народів, поховані на югославській землі [12, с. 569].

Радянські Збройні Сили продовжували визволяти від фашистського рабства народи Центральної Європи. За 206 бойових днів війська 2-го і 3-го Українських фронтів успішно здійснили Дебре-

ценську, Будапештську, Балатонську і Віденську операції, звільнивши від гітлеризму повністю Угорщину й східну частину Австрії.

У постанові Державного Комітету Оборони від 27 жовтня 1944 р. говорилося, що Радянська Армія вступила в Угорщину не як завоювальник, а як визволителька угорського народу від німецько-фашистського гніту. Хоч буржуазна Угорщина була у стадії війни з СРСР і завдала радянському народу немало зла, Радянська Армія по відношенню до Угорського народу не керувалась почуттям помсти.

Перемагаючи численний опір ворога, 26 грудня 1944 р. радянські війська завершили оточення будапештського угруповання противника загальною чисельністю понад 188 тис. і 13 лютого 1945 р. оволоділи містом Будапештом.

У жовтні—листопаді 1944 р., під час тривалих боїв, на звільнену територію Угорщини з еміграції повернулися члени Закордонного бюро Угорської компартії, які очолили Угорський національний фронт незалежності. 21 грудня 1944 р. в м. Дебрецені Національні збори обрали тимчасовий уряд, який уже 28 грудня оголосив війну Німеччині. Але визволення наближалось до кінця і новим угорським частинам взяти участь у битвах не довелося.

4 квітня 1945 р. уся територія Угорщини була повністю звільнена від німецько-фашистських загарбників. Цей день став національним святом Угорщини — Днем її визволення.

На угорській землі скріплена кров'ю бойова дружба радянських, румунських, болгарських, югославських воїнів і угорських партіотів. За мужність і відвагу при звільненні Угорщини 289 радянських воїнів удостоєні звання Героя Радянського Союзу. 121 з'єднання одержало почесне найменування Будапештських, Дебреценських та інш. Понад 140 тис. воїнів Радянської Армії віддали своє життя за визволення Угорщини. Угорський народ ніколи не забуває цього. На честь радянських бійців на горі Геллерт під Будапештом стоїть пам'ятник визволення. Пам'ятники на могилах радянських воїнів споруджено у багатьох містах і селах Угорщини [15, с. 70].

«Де не побуваєш в Угорщині,— говорив Янош Кадар,— всюди можна побачити могили радянських воїнів. У них спочивають герої — радянські солдати, що віддали своє життя за волю нашого народу. Ми глибоко шануємо їх пам'ять і обіцяємо свято берегти ці могили» [9, с. 590].

Визволення Угорщини Радянською Армією від фашизму відкрило нову сторінку її історії. За сто років до цієї події великий угорський поет і революційний діяч Шандор Петефі писав: «У нас немає у світі народа-брата, якого ми могли б просити про допомогу, який би нам допоміг, ми одинокі, як дерево у пустині» [10, т. 4, с. 90]. Під час визволення країни від фашизму трудовий народ Угорщини здобув вірного і безкорисного друга і брата. Віднині історичні долі народної Угорщини і Радянського Союзу стали назавжди нероздільними.

Після визволення Угорщини війська 2-го і 3-го Українських фронтів разом з 1-ю болгарською армією провели віденську наступальну операцію і за 16 днів звільнили східні землі Австрії. 13 квітня 1945 р. опір гітлерівців було зломлено і Відень став вільним. Просуваючись на Захід, радянські воїни в кінці квітня — на початку травня 1945 р. вийшли на рубіж Лінц, Грац, Клагенфурт, де і зустрілися з американськими військами.

За визволення східної Австрії віддали своє життя понад 26 тис. радянських воїнів [6, с. 599].

Звільнення Польщі розпочалось 17 липня 1944 р. і продовжувалось 297 днів. Така тривала і уперта боротьба з ворогом на польській землі пояснюється тим, що це був центральний напрямок, на якому гітлерівське командування зосередило основні сили, котрі захищали підступи до свого лігва. Війська 1-го Українського, 1-го і 2-го Білоруських фронтів звільнили польську землю. Разом з радянськими військами рідну землю визволяли солдати 2-х Польських армій.

Уже восени 1944 р. східна Польща була вільною, уся влада перейшла до Польського Комітету Національного Визволення (ПКНВ). На місцях створювались народні органи влади, здійснювалась земельна реформа, відроджувалось Військо Польське, чисельність якого досягла на кінець 1944 р. 286 тис. чол. [6, с. 600].

У січні 1945 р. розпочався другий етап звільнення Польщі. З цього часу і до кінця війни Радянська Армія провела на польській землі п'ять наступальних операцій: Вісло-Одерську, Східно-Пруську, Східно-Померанську, Верхне-Сілезьку і Нижньо-Сілезьку. Звільнивши Варшаву, 19 січня війська 1-го Українського фронту пересікли старий німецько-польський кордон. 600 тис. радянських і 26 тис. польських воїнів поховано на польській землі [15, с. 47].

Восени 1944 р. йшли бої і за визволення Чехословаччини, які тривали 235 днів і закінчились 9 травня 1945 р. Прага була вільною. У жорстоких битвах разом з військами 1-го, 2-го і 4-го Українських фронтів бились війська 1-го Чехословацького армійського корпусу, дві румунські і одна польська армії. На кінець війни загальна чисельність цих військ досягла 2100 тис. чоловік. [13, с. 240]. В упертих, кровопролитних боях на Чехословацькій землі загинуло понад 140 тис. радянських бійців і командирів [15, с. 253].

Розгром фашистських полчищ дав можливість національним комітетам на всій території країни взяти державну владу до своїх рук. Одвічна боротьба народів Чехословаччини за вільне існування увінчалась перемогою.

Війна в Європі завершувалась. Під ударами Радянської Армії і військ союзників рушилась фашистська імперія. І все ж гітлерівська Німеччина напередодні повного краху ще залишалась сильним і небезпечним противником. На Берлінському напрямку Гітлер зосередив понад 1 млн. солдат.

На території між Одером і Берліном було створено глибоко

ешелований захист, а навколо столиці було споруджено спеціальний захисний район, що складався з трьох кільцевих обводів і дев'яти секторів у самому місті. Гітлер наказував захищати столицю до останньої людини і до останнього патрона [16, с. 572].

У Берлінській операції брали участь війська 1-го Українського, 1-го і 2-го Білоруських фронтів, загальною чисельністю до 2,5 млн. чол., 41 тис. гармат і мінометів, понад 6 тис. 300 танків і 7 тис. 500 літаків [14, с. 434]. У складі радянських військ діяли дві армії Війська Польського.

Рішучий наступ на Берлін розпочався ранком 16 квітня 1945 р. 140 прожекторів спрямували свої промені на німецьку лінію оборони. Противника було осліплено новим засобом бойових дій.

Пригадуючи ці тривожні часи, Маршал Радянського Союзу Г. К. Жуков у спогадах писав: «Все проходило по-діловому, спокійно і в той же час без зайвої самовпевненості і недооцінки противника...» [18, с. 638].

Прорвавши ворожу оборону, радянські воїни впевнено просувались на захід. У кінці квітня оточили Берлін і 2 травня взяли його. 8 травня фашистська Німеччина капітулювала. Війна в Європі закінчилась.

Японські мілітаристи продовжували окупацію багатьох азійських держав. Поручуючи пакт про нейтралітет з СРСР, Японія систематично здійснювала провокації на радянському кордоні, постійно загрожуючи нашій державі. Все це примусило Радянський уряд 5 квітня 1945 р. денансувати радянсько-японський пакт про нейтралітет. Питання про вступ СРСР у війну з імперіалістичною Японією було вирішено наперед угодою Глав уряду трьох держав на Кримській конференції. Радянський уряд зобов'язався через 2—3 місяці після капітуляції Німеччини і закінчення війни у Європі розпочати військові дії на Далекому Сході.

9 серпня 1945 р. СРСР вступив у війну з Японією. Цим актом наша країна розраховувала забезпечити безпеку своїх кордонів на Далекому Сході і надати братню допомогу народам Китаю і Кореї, щоб швидше завершити другу світову війну.

Для здійснення кампанії проти Японії радянський уряд створив могутнє угруповання військ у складі Забайкальського 1-го і 2-го Далекосхідного фронтів з залученням Тихоокеанського флоту і Амурської флотилії. Безпосереднє керівництво операцією було покладено на Маршала Радянського Союзу О. М. Василевського. Разом з Радянською Армією діяли війська Монгольської Народно-Револьюційної армії, яку очолював маршал МНР Х. Чойбалсан і генерал-лейтенант Ю. Цеденбал. Загальна чисельність радянських військ складала 1 млн. 578 тис. чоловік [20, 37]. Японських — 1 млн. 420 тис. [20, с. 67].

Наступ радянських військ 9 серпня 1945 р. на японські позиції був стрімким. У зверненні Маршала О. М. Василевського до китайського народу підкреслювалось, що Радянська Армія йде на допомогу союзному Китаю і дружньому китайському народу, під-

носячи свої бойові прапори як армія-визволителька народів Китаю, Манчжурії, Кореї від японського гніту і рабства [12, с. 437]. Населення Північно-Східного Китаю з радістю зустрічало радянських визволителів.

Зусиллями радянських військ опір японської Квантунської армії було зломлено і 19 серпня на більшій частині Північно-Східного Китаю і в Північній Кореї вона капітулювала. Однак окремі японські частини ще чинили опір, тому радянські війська продовжували просуватись вперед. 20 серпня війська трьох фронтів з'єдналися в центрі Манчжурії і оволоділи містами — Харбіном, Гіріном, Чанчунем і Мукденом. Тихоокеанський флот успішно висаджував десанти на Курільські острови, Південний Сахалін і в Корею. 23 і 24 серпня було звільнено міста Ляоян, порти Дальній і Порт-Артур.

До кінця серпня 1945 р. уся територія Північно-Східного Китаю площею в 1 млн. 312 тис. км² з населенням понад 40 млн. чоловік була звільнена від японських загарбників. На звільненій території стихійно проходили мітинги і збори, на яких жителі висловлювали щиру вдячність своїм визволителям. Радянське командування сприяло відновленню китайської адміністрації, допомагало місцевим органам влади в нормалізації життя, забезпечувало на перших порах китайське населення продовольством, медикаментами.

Під час звільнення китайського і корейського народів були продемонстровані мужність і моральна сила радянських військ. За бойові подвиги на Далекому Сході орденами і медалями було нагороджено понад 300 тис. чоловік, 87 воїнів удостоєні звання Героя Радянського Союзу. Другою медаллю «Золота Зірка» були нагороджені шість чоловік, медаллю «За перемогу над Японією» — 1725 тис. чоловік.

У бойових діях на Далекому Сході, які офіційно велися 24 дні, було повністю розбито ударні сили ворога. До полону потрапило 148 японських генералів, 594 тис. офіцерів і солдат [17, с. 525]. Серед полонених був і манчжурський імператор Генрі Пу I зі своєю свитою [17, с. 523]. Серед ворожих солдат і офіцерів понад 84 тис. було убито [12, с. 444]. Радянські війська втратили понад 32 тис. чоловік [19, с. 34].

Перемога Радянської Армії змінила військово-політичні обставини на Далекому Сході, врятувала життя сотні тисяч американців, китайців та інш. 2 вересня 1945 р. Японія капітулювала.

Так закінчилась друга світова війна. У її завершенні неоціненна роль радянських воїнів, котрі виконували визвольну місію.

Більше року за межами нашої Батьківщини вели бойові дії 8,5 млн. радянських воїнів. Вони звільнили повністю чи частково території 10 країн Європи, площею в 1 млн. км² з населенням в 113 млн. чоловік і частину території двох країн в Азії, площею більше 1,6 млн. км² з населенням понад 70 млн. чоловік [12, с. 9].

Важливим у визвольній місії Радянських Збройних Сил за кордоном було те, що вони діяли пліч-о-пліч з народними арміями

і партизанами країн Європи і Азії. СРСР подавав звільненням країнам величезну військову і матеріальну допомогу. На території Радянського Союзу формувались військові національні частини і з'єднання Польщі, Чехословаччини, Румунії, Югославії, Франції забезпечувалися радянською бойовою технікою і зброєю. Загальна чисельність цих формувань на кінець війни досягла 555 тис. чоловік [12, с. 8].

Народні армії не лише брали участь разом з радянськими військами у звільненні своїх країн, але і боролись з ворогом на територіях інших держав.

Визвольна місія Радянських Збройних Сил була втіленням справжнього інтернаціоналізму. Народи світу оцінили цей інтернаціональний подвиг. У державних документах і висловленнях політичних діячів і простих людей виражена глибока вдячність Радянському Союзу, який розгромивши фашистську Німеччину, створив умови для вільного розвитку країн.

Перекручуючи історичні події, буржуазні історики намагаються фальсифікувати визвольну місію нашої країни. Вони прагнуть спотворити радянську зовнішню політику, її цілі у завершальний період війни, і разом з тим посіяти недовір'я до накреслень КПРС щодо виконання Програми миру, прийнятої XXIV з'їздом нашої партії.

Спотворення правди про визвольну місію Радянської Армії буржуазні фальсифікатори ведуть трьома основними напрямками.

По-перше, вони звинувачують Радянський Союз у тому, що він нібито вводив свої війська на території інших країн всупереч нормам міжнародного права, окуповуючи їх, а не визволяючи, не рахуючись з волею народу.

Історичні ж факти спростовують ці домисли. Рішення Ставки Верховного Головнокомандування про вступ радянських військ в ту чи іншу країну залежало від ряду умов, в тому числі і від наявності відповідного погодження уряду союзної країни. Відомо, що радянські війська вступили в Чехословаччину, Югославію, Польщу, Норвегію, Китай на основі відповідних міжурядових угод, а з урядами Данії і Кореї такі угоди були підписані потім. Відносно країн, які воювали з СРСР або вели проти нього ворожу політику, то Радянська Армія вступила на їх територію по праву переможців у силу необхідності, здійснюючи одночасово визвольну місію.

По-друге, фальсифікатори твердять, що нібито СРСР проводив «експорт революції» у країни Центральної і Південно-Східної Європи і нав'язав їм «радянський режим». Так, американський історик К. Хоув пише, що «Червона Армія використала усі свої війська ... щоб встановити Радянську владу у Польщі, Австрії, Чехословаччині ...» Англійський історик А. Ситон твердить, що «просування Червоної Армії на Захід дало можливість Сталіну нав'язати комуністичний режим Східній Європі».

Ці твердження також не відповідають дійсності. Експорт революції, як відомо, суперечить об'єктивним законам суспільного роз-

лення, не підганяються до того чи іншого моменту, а визрівають у процесі історичного розвитку і вибухають в момент, зумовлений комплексом цілого ряду внутрішніх і зовнішніх причин» [2, т. 36, с. 502].

Перемога народних революцій у ряді країн Європи і Азії була перш за все результатом внутрішніх соціально-економічних і політичних закономірностей, вона була підготовлена усім ходом історичного розвитку цих країн і виросла безпосередньо із класової боротьби і антифашистського руху опору. Відомо, що у сприятливих умовах, створених перемогами Радянської Армії, здійснились антифашистські народні повстання 23 серпня 1944 р. в Румунії, 29 серпня — в Словачії, 9 вересня — в Болгарії, 5 травня 1945 р. — в Чехії. Масова партизанська боротьба продовжувалась в Югославії, Польщі та інших країнах.

Реальні факти рішуче відкидають тезис про «експорт революції» тим, що в Норвегії, Данії, Австрії і Ірані радянські війська знаходились від одного до десяти років, і якщо там не було внутрішніх умов, то там революції не відбулося. У цих країнах і понині панує буржуазний лад. Значить «експорту революції» з боку Радянського Союзу не було і не могло бути.

По-третє, реакційні буржуазні ідеологи намагаються очорнити наш народ, радянського воїна, воїна-визволителя. Американські історики. К. Райен, Р. Лекі зображають радянських воїнів, як «мстивих шалених завойовників», які «відрізняються безкультурністю». А англійський писака Ситон звинувачує радянських воїнів у звірстві, яке вони проявили до народів, що воювали проти СРСР.

Усі чесні люди землі відкидають геть злісні вимисли ідеологів імперіалізму. Радянські воїни здобули собі славу безсмертного героїзму, мужності, благородства. Радянський солдат виступав за кордоном справжнім інтернаціоналістом, проявив кращі якості воїна-гуманіста. Народи Центральної і Південно-Східної Європи і Азії були врятовані Радянською Армією від фізичного винищення німецько-фашистськими і японськими загарбниками. В ім'я цього за кордоном загинуло більше мільйона радянських солдат і офіцерів, а загальні втрати разом з пораненими і пропавшими без вісті становлять понад 3 млн. [12, с. 87].

Радянські воїни-інтернаціоналісти не проявили почуття помсти до народів, що воювали проти, вони навпаки допомагали мирному народу усім необхідним для відновлення нормального життя. Радянські війська надавали органам самоуправління Берліна, Відня, Будапешта і інших міст необхідну допомогу, виділяючи для потреб необхідний транспорт, пальне, продукти харчування тощо.

Такого благородства армії-переможця в країні противника ще не знала історія. І тому не дивно, що подвиг радянського солдата увіковічено в пам'ятниках, що споруджуються народами звільнюваних держав. Цьому свідчить і те, що дати національних свят

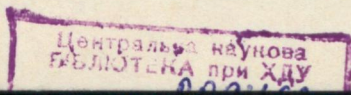
країні Європи та Азії пов'язані з днями їх визволення радянськими військами.

Розгрому ударних сил світового імперіалізму, здійсненню Радянською Армією своєї визвольної місії у певній мірі сприяли успіхи народно-демократичних революцій у ряді країн Європи і Азії. Перемога Радянського Союзу над гітлерівською Німеччиною докорінно змінила співвідношення сил на світовій арені на користь соціалізму. Гідне виконання Радянськими Збройними Силами завдань визвольної місії викликало глибоку повагу і вдячність народів усього світу.

Відзначаючи 30-річчя перемоги Радянського Союзу у Великій Вітчизняній війні, радянський народ збільшує трудові звершення по виконанню планів завершального року дев'ятої п'ятирічки, зміцнює могутність нашої Батьківщини з метою збереження тривогого миру на всій земній кулі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Л е н і н В. І. Завдання пролетаріату в нашій революції. — Повн. збір. тв., т. 31, с. 145—180.
2. Л е н і н В. І. Доповідь на Московській губернській конференції заводських комітетів 23 липня 1918 р. — Повн. збір. тв., т. 36, с. 500—504.
3. Л е н і н В. І. Промова до чорноармійців, які відправляються на Польський фронт, 5 травня 1920 р. — Повн. збір. тв., т. 41, с. 103—104.
4. 50 років Великої Жовтневої соціалістичної революції. Постанова Пленуму ЦК КПРС. Тези ЦК КПРС. К., Політвидав України, 1967. 63 с.
5. «Про 30-річчя Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 років». У Центральному Комітеті КПРС. — «Рад. Україна», 1975, 9 лют.
6. История Коммунистической партии Советского Союза. М., Политиздат, 1970, т. 5, кн. 1.
7. Коммунистическая партия в Великой Отечественной войне (июнь 1941—1945 гг.). Документы и материалы. М., Политиздат, 1970.
8. С т а л и н И. В. О Великой Отечественной войне Советского Союза. М., 1948.
9. К а д а р Я. Избранные статьи и речи. (1957—1960). М., Госполитиздат, 1960.
10. П е т е ф и Ш. Собр. соч., т. 4, М., Госполитиздат, 1953.
11. Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны. М. Госполитиздат, 1946, Т. 2.
12. Освободительная миссия Советских Вооруженных Сил во второй мировой войне. М., Политиздат, 1971.
13. За освобождение Чехословакии. М., Воениздат, 1965.
14. 50 лет Вооруженных Сил СССР. М., Воениздат, 1968.
15. Страны Центральной и Юго-Восточной Европы во второй мировой войне. Военно-ист. справочник. М., Воениздат, 1972.
16. Совершенно секретно! Только для командования!. М., Воениздат, 1973.
17. В а с и л е в с к и й А. М. Дело всей жизни М., Политиздат, 1973.
18. Ж у к о в Г. К. Воспоминания и размышления. М., Изд-во АПН, 1969.
19. С е м и р я г а М. И. Освободительная миссия Советских Вооруженных Сил во второй мировой войне. М., «Знание», 1970.
20. «Военно-исторический журнал», Орган Министерства Обороны СССР.
21. «Красная Звезда», Орган Министерства Обороны СССР.
22. Архив Министерства Обороны СССР.

Л. В. Федоренко. Критика В. І. Леніним опортуністичної тактики ліквідаторів у період виборів до IV Державної думи	3
М. М. Суховєєв. Радянська історіографія про боротьбу більшовиків України за бойкот воєнно-промислових комітетів	8
Є. Ю. Маленко. Більшовики Сумщини в період першої російської революції (1905—1907 рр.)	13
Е. П. Риболовлева. Парти́йне будівництво на Україні в період підготовки Жовтневої революції у спогадах її учасників	20
М. М. Олійник. Більшовики Харківщини — організатори мас на боротьбу з наступом Денікіна	27
К. Ф. Романенко. В. І. Ленін про ідеологічне виховання партійних кадрів у нових історичних умовах переходу на мирну роботу по будівництву соціалізму (1921—1923 рр.)	33
Р. Я. Пиріг. Про діяльність ЦК КП(б)У першого обрання (липень—жовтень 1918 р.)	40
Є. Т. Євсєєв. Діяльність Компартії України по зміцненню союзу робітників та бідноти з середняками під час виборів Рад в 1926—1929 рр.	48
В. Я. Білоцерківський. Деякі питання боротьби партійних організацій України за здійснення закону про загальне обов'язкове навчання (1926—1932 рр.)	55
Л. Л. Заморіна. Політико-масова робота комсомольських організацій України по інтернаціональному вихованню молоді в роки першої п'ятирічки	63
А. І. Абраменкова. Про роботу парторганізацій по підвищенню громадської активності інженерно-технічних кадрів на машинобудівних підприємствах України (1959—1965 рр.)	70
М. О. Сидоренко. Організаційне зміцнення партійних організацій підприємств нафтогазодобувної промисловості України в 1959—1965 рр. (З досвіду роботи Харківської, Полтавської, Сумської, Чернігівської обласних парторганізацій)	77
В. П. Віденін. Керівництво партійних організацій України роботою культурно-освітніх закладів по вихованню у трудящих комуністичного ставлення до праці (1959—1965 рр.)	83
П. Г. Краснящих. Діяльність партійних організацій вузів України по формуванню марксистсько-ленінського світогляду студентської молоді (1961—1965 рр.)	91
Р. І. Шевченко. Парти́йне керівництво інтернаціональним і партіотичним вихованням школярів у 1961—1966 рр. (На матеріалах суміжних областей РРФСР та УРСР)	95
Н. І. Романенко. Діяльність Компартії України по організаційному та ідейному зміцненню шкільних партійних організацій (1961—1966 рр.)	102
Є. О. Бондарев, М. Ф. Дмитриченко. Деякі форми партійної роботи по організаційно-господарському зміцненню колгоспів. (На матеріалах Полтавської, Сумської, Харківської областей. 1966—1970 рр.)	110
Л. І. Хазієва. До питання про діяльність партійних організацій України по впровадженню наукової організації праці на промислових підприємствах (1966—1970 рр.)	118
Ю. Г. Борисенко. Турбота Харківської партійної організації про підвищення ідейно-теоретичної і наукової підготовки професорсько-викладацького складу (1946—1958 рр.)	124
К. Х. Єрнеева. Розвиток КПРС ленінських принципів членства в партії на сучасному етапі	129
О. В. Кузьмін. Визвольна місія Радянських Збройних Сил у другій світовій війні	135